

VÁLASZ MAGAMNAK

Tavaly, 1991. november 19-én jelent meg a Romániai Magyar Szóban egy cikkem – talán többen is emlékeznek még rá –, amelyben megpróbáltam röviden elmondani, „miért koptam ki az RMDSZ-ből”. Cikkemet egy utóirattal zártam, hogy szándékom még csak véletlenül se legyen félreérthető. Ez állt benne: ha az RMDSZ „valóban be akarja tölteni hivatását, akkor valahogyan el kellene jutnia oda, mégpedig sürgősen, hogy tevékenysége ne a hatalmi ambíciók, hanem a problémamegoldás szolgálatában álljon. Hogy ezt milyen úton lehet elérni [...], arra egyedül nem tudhatom a teljes választ, bár vannak ötleteim. Ezúttal azonban csak az együttgondolkodást szeretném serkenteni, hogy mások jó ötletei felszínre kerülhessenek. Remélem, ha lesznek hozzászólások, ilyen irányban próbálják majd előrevinni a dolgot.”

Hát bizony, meg kell mondanom, hogy hiába reménykedtem. Volt ugyan vagy két nyilvános hozzászólás – köszönöm őket; legalább jelezték, hogy valaki elolvasta és elgondolkozott rajta –, de sajnos egyik sem onnan érkezett, ahonnan vártam volna: olyanok, akiknek az RMDSZ-ben fontos szavuk van vagy lehet, még csak vitába sem szálltak velem, nemhogy jobbitó célú ötleteket, javaslatokat ajánlottak volna. (Itt most nyilvános hozzászólásra gondolok, nem szóbeli visszajelzésekre.) Ami pedig engem igencsak aggodalomba ejtett. Ez ugyanis vagy annak a jele, hogy nincsenek jó ötletek (amit azért nehezen hinnék, hiszen ha sok értelmes ember komolyan gondolkozik a problémán, lehetetlen, hogy valamilyen ötlet fel ne bukkanjon), vagy pedig annak, hogy vannak ugyan jó ötletek, csakhogy az emberek már nem is tartják érdemesnek előadni őket, mert úgy érzik, úgysem ér semmit. Szomorú volna, ha az utóbbi eset állna fenn, mert az ilyen magatartás kialakulása önmagában is nagy bajok tünete. A mélységes hallgatás mindenestre igazolni látszott azt a rezignált véleményt, amelyet már több ízben alkalmam volt hallani, azt tudniillik, hogy az RMDSZ is olyan, mint némely kormányok: lehet bírálni szembe, lehet szidni a háta mögött, ő mindezeket hallatlanná teszi, és fütyörészve továbbhalad, mintha mi sem történt volna. Az ilyen hozzáállás magánemberre sem vetne jó fényt, nemhogy egy országos szervezetre, amely, akárhogy vesszük is, mindnyájunk érdekeit kellene hogy képviselje. De hogyan hihetjük ezt el róla, ha úgy viselkedik, mint aki még a véleményünkre sem figyel oda igazán?

Mint akkor említettem, volna egypár ötletem a helyzet javítására vonatkozólag. Annak idején úgy gondoltam, majd ha mások elmondják a magukéit, én is előadom az enyéimet. Nem szerettem volna kész ötletekkel akadályozni mások talán az enyéimnél sokkal jobb javaslatainak felszínre kerülését. Mivel ez nem alakult ki ilyen szépen, most úgy vélem, nem várhatok tovább, kénytelen vagyok úgyszólván magamnak válaszolni, hiszen különben könnyen az a vád érhetne, hogy a rendkívüli kongresszusára készülő RMDSZ elől

szándékosan el akarom titkolni, hol és milyen formában látnám javíthatónak a Szövetség munkáját. Úgy érzem, tartozom ezzel annak a szervezetnek, amelyben én ugyan nagyon csalódtam, mert korábban nagyon lelkesedtem érte, de amelyben még mindig látok lehetőséget arra, hogy összeszedje magát, és legalább közelítsen ahhoz, amit annyian várnánk tőle, ha nem lesz is mindjárt tökéletes. Sajnos túl sok a mondanivalóm ahhoz, hogy egyetlen cikkbe beférjen, de remélem, e cikkek még a jelenlegi sajtóterjesztési viszonyok között is eljutnak azokhoz, akik a rendkívüli kongresszuson tehetnek majd róla, hogy ott bölcsőbb döntések születessenek, mint legutóbb Marosvásárhelyen.

A marosvásárhelyi kongresszus – avagy egy kudarc megtervezése

Úgy gondolom, nem lesz haszontalan, ha először is azt nézzük meg, miért lett a vásárhelyi kongresszus olyan, hogy idő előtt másikat kelljen utána összehívni. Szerintem a baj jóval a kongresszus előtt kezdődött. Engem már legalább egy hónappal a szerencsétlen kimenetelű május előtt aggodalommal töltött el, hogy a készülődés milyen harciasan folyik: különböző emberekkel beszélgetve egyenesen elképesztett, hogy a lényeges kérdések ürügyén milyen gyakran került felszínre a nagy fenekedés: most aztán megmutatjuk, kik kerülnek a vezetőségbe! Rengeteg energia ment rá arra, hogy jóval a kongresszus előtt tisztázva legyenek az erőviszonyok, hogy milyen csoportokat mivel lehet a magunk oldalára állítani, esetleg kit mivel lehet átejtetni. Nyilvánvaló volt, hogy a kongresszus nagy hatalmi harc színhelye lesz, ahol a mérleg nem fog egyértelműen a két tábor egyikének javára billenni. Mert hogy két táborra lehetett számítani, az nem volt kétséges: a nagy előkészületnek ugyanis nem lehetett más eredménye, mint az, hogy a középben állókat addig győzködik mindkét oldalról, míg egyik vagy másik tábor mellé le nem csatlakoznak. Valóságos stratégiák születtek arra, hogy ezt hogyan lehessen biztosítani.

Bekövetkezett tehát az RMDSZ-ben, amitől tartani lehetett: felszínre került a belső hatalmi harc a pozíciókért. (Sajnos nem találok ide szebb szót, muszáj a pozíciókat emlegetnem, bármilyen nevetséges is amúgy, hogy valakik egy olyan szövetségben/pártban vágyjanak hatalmi pozícióra, amelybe – mint látjuk – úgyszólván mindenki beletörölheti a lábát. Ha mondjuk az amerikai Demokrata Pártról volna szó, azt még érteném. De hogy az RMDSZ-ben ...?!) A bajt csak növelte, hogy az egységesnek tekintett és kívánt RMDSZ-ben a hatalmi harcot nem lehetett igazi politikai küzdőtéren megvívni, a kipróbált és bevett módszerekkel, ezeket más – olykor bizony csöppet sem rokonszenves – eljárásokkal kellett helyettesíteni: bőbeszédű, hangzatos demagógiával, kulisszák mögötti szervezkedéssel, az emberek háta mögötti vagy nyílt vádaskodással (hogy ne mondjam: acsarkodással), övön aluli ütésekkel és hasonlókkal. Az igaz, hogy e „fegyverek” bevetésétől a politikai küzdelem általában akkor sem nagyon ódzkodik, ha van megfelelő küzdőtér, de ha csak ilyenekhez lehet folyamodni, mert jobbak nincsenek, akkor nemcsak a harc válhat kiábrándítóan viszolyogtatóvá, hogy nagyobbakat ne mondjak, hanem az egész helyzet tarthatatlanul

elmérgesedhet. Nekem már előre rossz sejtelmeim voltak a kongresszus kimenetelét illetően, és jó két hetem ment rá arra, hogy találjak egy olyan formát, amely a hatalmi harcot legalább később a politikai küzdelem normális keretei között tarthatná, ugyanakkor előrelépést jelenthetne az RMDSZ-ben egyre nyilvánvalóbban jelentkező belső feszültségek civilizált kezelése irányában.

Szólam marad-e a platformszabadság?

Az RMDSZ-ben egyre nyilvánvalóbbá váló hatalmi harcból adódó problémák megfelelő kezelésének szükséglete szülte meg azt az elképzelésemet, amelynek kidolgozásán végül is hiába töprengtem annyit, mert a kongresszuson még arra sem adódott lehetőség, hogy rendesen előadhassam. Miután az Országos Elnökség úgy döntött, hogy a platformszabadság gondolatát belefoglalja a kongresszus elé terjesztendő új programtervezetbe (megjegyzem: a platformszabadság elvével teljes mértékben egyetértettem, de ez nem az én találmányom volt, sőt ott sem voltam, mikor az Elnökség elfogadta), ebben vettem észre egy olyan lehetőséget, amelyet érdemesnek láttam végiggondolni avégett, hogy mentjük, ami menthető (noha a kongresszuson való leszereplésünk ezzel együtt is elkerülhetetlennek látszott abban a marciális hangulatban).

Elképzelésem röviden a következő lett volna. Nyilvánvaló, hogy a romániai magyarságnak vannak közös érdekei, amelyek fölött a különböző csoportok között eleve nem lehet vita. Ide tartozik például minden, ami magyarságunk megőrzésével, a teljes anyanyelvű kultúra szabad ápolásával és fejlesztésével közvetlen kapcsolatban van. Emellett azonban az is világos, hogy társadalmi és földrajzi tagolódását, illetve az ebből adódó helyzetbeli különbségeket is tekintetbe véve a romániai magyarság különböző csoportjainak különböző sajátos érdekei is lehetnek. Hiszen más a helyzete például a szóránymagyarságnak, mint a tömbben élőknek, a munkásoknak is más, mint az értelmiségnek vagy a parasztságnak, és így tovább – ezeket nem részletezem, azóta sok vita volt már erről. Ha tehát az RMDSZ a romániai magyarság egészét akarja képviselni, ezt csak úgy teheti hatékonyan, ha belül lehetőséget teremt arra, hogy a közös érdekeken túl a sajátos érdekek is megfogalmazódjanak, és valamilyen formában a Szövetség döntéshozó szintjein is képviselve legyenek. Erre jó megoldásnak látszott az, hogy a különböző platformok révén teremtsünk lehetőséget erre a belső tagolódásra – az egységen belül.

Igen ám, de a platformokkal mit sem érünk, ha nincs egy olyan szervezeti keretünk, amely biztosítsa a platformokban adódó lehetőségek tényleges működtetését. Ha ugyanis a szervezeti keret csak annyit tesz lehetővé, hogy a platformok megfogalmazódjanak, de aztán ezeket az illető csoportok tehetik füstre, legfeljebb büszkén mutogathatják egymásnak, hogy nekünk már ilyenünk is van – hálás téma steril kávéházi beszélgetésekhez –, akkor a platformszabadság elvi meghirdetésével még mindig ott vagyunk, ahol a part szakad, mert a gyakorlatban nem változik meg tőle semmi. Ezért nem is értem egészen némely

platformellenzők mostani diadalmas érvelését, hogy tudniillik lám, az egész platform-ügy egy mondvacsinált dolog volt, mert, ugye, azóta sem született egyetlenegy platform sem. Hiszen nem is születhetett. Ki volna bolond nekiülni, hogy komoly munkával kidolgozzon egy platformot, mikor előre tudja, hogy semmi hasznát nem veheti majd senki, s a gyakorlatban mi sem változik meg tőle?

Éppen ezért – de nemcsak ezért – azt szerettem volna javasolni, hogy a kongresszus egy olyan alapszabályzatot fogadjon el, amely garancia legyen a platformok tényleges működtetésére. Erre az mutatkozott a legcélszerűbb lehetőségnek, hogy ne éadjuk be a platformszabadság meghirdetésével és – ha egyáltalán akad rá vállalkozó – a platformok megfogalmazásával, hanem ezeket a platformokat belső választások során szavazzassuk meg a tagsággal az RMDSZ minden helyi szervezetében, s az Országos Politikai Választmány az egyes platformokra leadott szavazatok arányában álljon össze az illető platformok képviselőiből. Meg kell mondanom, hogy az ötletet nem fogadta egyhangú lelkesedés, pedig lényegében semmi egyéb nem volt benne, mint amit az RMDSZ I. kongresszusán Nagyváradon egyszer már programunkba foglaltunk, hogy tudniillik a Szövetség politikai vezetése távlatilag egyfajta „kisebbségi parlamentté” kell hogy alakuljon. Hát ez pontosan az lehetett volna.

Jól tudom, hogy egy ilyen rendszer működtetése bonyolultabb, mint az a mód, ahogyan most folyik – vagy nem folyik – az RMDSZ-beli munka. Magam sem vagyok híve a dolgok túlbonyolításának: ha valamit egyszerű úton célszerűen meg lehet oldani, azt kár és vétek bonyolultabban csinálni. De ha a helyzet maga bonyolult, azt kényelmi szempontok alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni. A bonyolultságot tudomásul kell venni. Semmit sem oldunk meg azzal, ha a problémában adott bonyolultságot, sőt konfliktuslehetőségeket letagadjuk, vagy egyszerűen bedugjuk a fejünket a homokba, és úgy teszünk, mintha nem létezne. Igaz, hogy a platformok megszavaztatásának megszervezése és lebonyolítása munkával járna, de a belőle származó előnyöket tekintve megérné. Ugyanis:

a. Először is biztosítaná azt a lehetőséget, hogy az RMDSZ országos (és megyei) politikai vezetősége valóban demokratikus módon álljon össze, összhangban a tagság elvárásaival. Az a mód ugyanis, ahogyan jelenleg létrejön a Küldöttek Országos Tanácsa, tág lehetőséget ad arra, hogy összetétele ne tükrözze teljesen a tagság szintjén megfogalmazódó különböző elvárásokat, sőt arra is, hogy azoktól igen messzire eltávolodjék. Ennek egyenes következménye, hogy a tagság elveszti bizalmát nemcsak a vezetőség, hanem az egész Szövetség iránt is (ami leghamarabb a tagdíjfizetés iránti lelkesedés megcsappanásában figyelhető meg mint tünet).

b. Ehhez kapcsolódik, hogy a belső választás rendszere kétségbevonhatatlan legitimitást biztosíthatna a politikai vezetőségnek (NB. erre más módszer nincs is!). Az RMDSZ vezetősége ezáltal befelé is, kifelé is úgy léphetne fel, mint a romániai magyarság legitim képviselője, amely valóban a „népakarat” kifejezője. Ezáltal nemcsak a külső

kétkedőket lehetne leszerelni, hanem elejét lehetne venni annak a belső bizalmi (lényegében legitimitási) válságnak is, amelynek jelei a marosvásárhelyi kongresszuson félreérthetetlenül megmutakoztak.

c. A belső választás időszakoként lehetővé tenné annak felmérését, hogy mi is hát a tagság elvárása. Ezzel nagymértékben ártalmatlanná lehetne tenni azt a fajta üres demagógiát, amelynek eluralkodására most nagy lehetőség van minden KOT-gyűlésen és kongresszuson, s amely veszélyezteti az egész Szövetség komolyságát. Emlékezzünk csak rá, hányan hivatkoztak úgy a vásárhelyi kongresszuson is „a tagság elvárására”, mint valami orákulumra – a legellentétebb vélemények alátámasztásaképpen! –, mintha valaki is megkérdezte volna valaha is a tagságot, hogy ő mit is szólna hát ehhez. Bárki előállhat a leghajmeresztőbb javaslattal arra való hivatkozással, hogy márpedig ő tudja, hogy ez a tagság elvárása. Hogy honnan tudja, azt persze nem árulja el. Ebben az a legbosszantóbb, hogy még csak cáfolni sem lehet, hiszen legfeljebb csak annyit mondhatunk, hogy mi viszont tudjuk (honnan? ugyanonnan!), hogy nem ez a tagság elvárása. (Hogy ez milyen bizarr, sőt tragikomikus helyzeteket teremthet, arra jó példa az, ami velem esett meg éppen Marosvásárhelyen. Miközben bent a teremben *a tagság nevében* nekiveselkedett, harcias – vagy ahogy ott hívták: „radikális” – szónoklatok hangzottak el, kiléptem az előcsarnokba. Odajöttek hozzám a kint önzetlenül szolgálatot teljesítő, jóhiszemű derék emberek – ajtónállók, szervezők, ruhatárosok, de miért ne mondhatnám, hogy a tagság jelen levő képviselői? –, és nagy keserűséggel arra kértek, mondjam meg őszintén, hogy szerintem jó-e az nekünk, ami ott bent folyik. [Az eredeti közlésben nem volt benne, de a kötetbeli változathoz mégsem hagyhatom ki, hogy nemcsak ennyit mondtak. Azt is mondták, hogy azért kérdik tőlem, mert amit én mondok, azt ők elhiszik. Nagyon jól emlékeztek ugyanis rám a négyrészes tévéinterjúmból.] Azt feleltem: tartok tőle, hogy nem. „No mert mi is úgy látjuk ...” Ez volt számomra a kongresszus legelkeserítőbb pillanata, mikor csak szégyellni tudtam magam.)

d. A belső választással megfelelő keretet lehetne teremteni a romániai magyarság politikai tagolódásához, és végre túl lehetne lépni – mégpedig az egységes politikai fellépés lehetőségének megtartásával! – azon az abszurd helyzeten, hogy miután kiörvendeztük magunkat afölött, hogy Romániában vége immár az egypártrendszernek, mi ezt saját kezdeményezésünkben lényegében újra megteremtettük a romániai magyarság számára, nemzeti alapon. Jelenleg tehát az országos parlamenti választásokon a magyarok úgyszólván gondolkodás nélkül, egységesen szavaznak az egy RMDSZ-re, és semmi lehetőségük nincs arra, hogy – ha van – politikai opciójukat is kifejezhessék valahogy. Szinte hallom az ellenvetést: ilyesmire egyelőre nincs is igény a tagság körében. Lehet, hogy így van, de ezt is honnan tudjuk? S ha így volna is, nem csoda. Ha a mostani rendszeren nem változtatunk, azt is megjósolhatjuk, hogy ez még sokáig így is fog maradni. Ugyanis maga a rendszer fékezi – fékezi? akadályozza! – azt, hogy a romániai magyarság természetes politikai tagolódása egyáltalán elkezdődhessék. Vajon érdeke ez a magyarságnak? Vajon csak a nemzeti többség

kell hogy politikai értelemben felnőjön a demokratikus társadalom elvárásaihoz, s mi magyarok maradhatunk politikai értelemben analfabéták? A belső választás rendszere kétlépcsőssé alakíthatná a tagság opciójának kifejezését: egyik fokon szavazhatna arra a platformra, amelyet ő a legcélszerűbbnek lát – ez elindítaná a politikai gondolkodás kialakulását, s a platformok működtetése végre ösztönözné azt, hogy megjelenjenek köztünk az igazi politikusok –, az országos parlamenti választásokon pedig mindenki szavazhatna nemzeti alapon az RMDSZ-re mint olyan koalícióra, amelyben ott van az a platform is, amelyre a belső választások során szavazatát adta. Így érvényesülhetne az „egység a sokféleségben”, illetve a „sokféleség az egységben” elve, anélkül hogy bármelyik is csorbát szenvedne a másik miatt. Lehet persze, hogy igazuk van azoknak, akik szerint a tagság jelenleg még nincs felkészülve egy ilyen rendszerre. De hát a román társadalom fel van-e készülve a többpártrendszer tudatos működtetésére? S ha nincs, akkor várjunk vele mindaddig, amíg felkészül, és majd csak azután vezessük be? És hogyan fog rá felkészülni, ha nem teremtünk számára lehetőséget, hogy ezt gyakorolja? („Előbb tanulj meg, fiam, biciklizni bicikli nélkül, aztán majd kapsz biciklit is!”)

e. Végül – és itt a másik ok, amiért ezt a rendszert szerettem volna javasolni – a platformok megszavaztatása az RMDSZ-en belüli hatalmi harcot is a politikai küzdelem természetes terepére vinné, ahol érvényesíteni lehetne a bevett játékszabályokat, és számon is lehetne kérni ezek betartását. Nem azon múlna immár a győzelem, hogy ki mekkora hangerővel és szónoki tehetséggel védené a maga igazát, hanem – aligha teljesen ugyan, de legalább részben, s már az is volna valami – a politikai gondolat érettségén, az elemzés alaposágán és főleg a tagság elvárásainak ismeretén és állandó szem előtt tartásán. Mert a javaslatok megmérettetnének. Ezáltal civilizáltabban lehetne kezelni olyan problémákat is, mint amilyen a székely autonómia áldatlan históriája volt. Nem hatalmi szóval kellene elhallgattatni, ami mindig rossz vért szül, hanem egyszerűen azt lehetne mondani: rendben van, fogalmazzák meg az ezt szorgalmazók a maguk platformját, s azt más platformokkal versenybe állítva megszavaztatjuk a tagsággal. Ha a tagság valóban támogatja, tudomásul vesszük, ha meg nem, akkor a kezdeményezők vonják le a konzekvenciát. S ezzel szinte magától megoldódna a dolog – sőt egyik-másik fel sem merülne. Mert a platformot, azt ki kell dolgozni, azt nem lehet egyszerű jámbor szándékként a világ elé bocsátani, a részletkérdések tisztázása és a program keresztülviteléhez szükséges stratégia felvázolása nélkül.

Marosvásárhelyen ennek az elképzelésnek nem lehetett érvényt szerezni. Ezáltal máris egy teljes évet veszítettünk el. Megengedem, hogy az elgondolás talán nem éppen ebben a formában volna tökéletes. Ha megvitattuk volna, lehet, hogy közösen ennél jobbat is kitalálhattunk volna, a lényeg megtartásával. De meg sem vitattuk. Tanulságos volt azonban számomra meghallgatni – a szünetbeli beszélgetések során – az ellenérveket. Ilyenek hangzottak el – szó szerint: „Nincs rá elég pénzünk.” „Túl radikális.” „Az emberek erre még

nincsenek felkészülve.” „Túl késő van hozzá.” „Túl korai a dolog.” „Túl sok embert kell bevonni.” Talán nem is bosszantanának annyira ezek a vélemények, ha most nem dr. Boyd Lane listájáról másoltam volna őket ide (idézi Thomas Gordon: *T.E.T – A tanári hatékonyság fejlesztése*. Bp., 1989. 158) – ugyancsak szó szerint –, amely lista éppen a leggyakoribb gátló vélekedéseket tartalmazza annak szemléltetésére, „hogyan lehet [...] holtbiztosan leállítani a kreatív gondolkodást”.

Mérsékelt(ek és) radikálisok

A marosvásárhelyi RMDSZ-kongresszuson nagy divatja lett ennek a szónak: *radikalizmus*. Nem sikerült ugyan pontosan tisztázni, mit is kellett volna érteni rajta, de az világos volt, hogy legalább két dolgot. Először is radikalizmusnak nevezték azt az irányt, amely – többek között a platformműködtetés már ismertetett gondolatának szorgalmazásával – a Szövetség radikális belső demokratizálása mellett szállt síkra. Ilyen értelemben tehát magam is a radikálisok közé sorolódtam, ha akartam, ha nem. E lényegében polgári radikalizmus mellett azonban volt egy másik is, a nemzeti radikalizmus, és a kongresszus menete során egy terminológiai trükkel ezt a kettőt sikerült ügyesen egymásra csúsztatni, egyszerűen csak radikálisként emlegetve egyiket is, másikat is, holott az utóbbinak talán nem is volt ott határozottabb ellenzéke, mint éppen az előbbi. (A kettő különbségét szemléletesen jellemezve azt mondhatjuk: a polgári radikalizmus alternatívája ez lehetett volna: „Rabok legyünk, vagy szabadok?”, a nemzeti radikalizmusé pedig ez: „Rabok legyünk, vagy magyarok?”) Miután e két teljesen különböző radikalizmus között elmosódott a határ, a másik oldalt mindközönségesen *mérsékelték*-ként kezdték emlegetni, s mivel ide azok sorolódtak, akik nem is nemzeti radikálisok, de – az egység megbomlásának veszélyétől tartva – a Szövetség belső pluralizálódását biztosító struktúrákat sem fogadnák örömmel, az a látszat alakult ki, hogy a radikálisok túlnyomó többséget alkotnak a mérsékeltekkel szemben. Ezt a hangulatot főleg a nemzeti radikális irányzat igyekezett is kihasználni – én legalábbis így láttam.

A nemzeti radikalizmus megjelenését végül is megértem. Az ezt képviselők nyilván elégedetlenek voltak azzal, hogy kisebbségi gondjaink és problémáink megoldása ügyében nem tettünk meg minden tőlünk telhetőt. Ezt magam is úgy látom, sőt ha lehet, még úgyabban. De mintha szem elől tévesztettek volna valamit: azt, hogy a semmittevés ellentéte nem okvetlenül a nemzeti radikalizmus (abban a formában, ahogyan ez a kongresszusi szónoklatokban megjelent), hanem ez: tenni valamit. Márpedig a radikalizmus erre önmagában még nem garancia: ha nem társul a tettel, akkor legfeljebb csak radikális semmittevés lesz belőle – a mérsékelt semmittevés helyett –, egyéb nem. Mint ahogy nem is lett, amint azt az azóta eltelt idő mutatja. (Hacsak azt nem tekintjük a radikalizálódás jelének, hogy a privatizáció-törvény parlamenti tárgyalásakor, mikor az egész ellenzék kivonult a teremből, a magát immár radikálisnak tartó RMDSZ benn maradt.)

Ezt különben már a kongresszuson is sejteni lehetett, hogy így lesz. Túlságosan szónokiak, kortesbeszéd-jellegűek voltak az elhangzott felszólalások ahhoz, hogy észre ne lehessen venni: ezek nem arra valók, hogy a problémák megoldására életképes alternatívát ajánljanak, járható utat mutassanak. Nagy részük – tisztelet a kivételnek – ennél sokkal praktikusabb célokat követett: arra volt hivatott, hogy minél magasabbra növelje azt a hullámot, amelyet meglovagolva egyenesen a vezetőségbe lehet majd cseppenni a kongresszus „fénypontját” jelentő tisztújító választás során. Dagadt is a hullám félelmetesen, a tagság kívül rekedt képviselőinek nagy riadalmára – hogy aztán a választások lezajlásával betöltvén hivatását, két-három heti sajtóbeli továbbgyűrűzés után úgy enyészék el az egész radikalizmus, mint az álom.

Mivel ezért a radikalizmusért egyáltalán nem tudtam lelkesedni, volt, aki azt hitte, hogy ez azért van, mert számomra az a „program” túl radikális. Holott éppen fordítva volt a dolog: a nemzeti radikalizmust ugyanis épp azért nem tudom elfogadni, mert számomra nem elég radikális. Megmarad valahol a felszínen, holott a *radikális* eredendően azt jelenti: gyökeres, a gyökerekig hatoló. És nekem épp ez a véleményem: hogy problémáinkat csak akkor tudjuk úgy megoldani, hogy a végeredmény ne csak kielégítő legyen, hanem minden szempontból megfelelő és – ami ugyanolyan fontos: – tartós is, ha nem érjük be a felszín átkozmetikázásával, hanem a gyökerekig hatolva a helyzet egészének minőségét javítjuk meg. Ebben pedig fő helyet foglal el a románokkal és Erdély más népeivel való együttélés minőségének gyökeres – vagy ha valakinek az tetszik jobban: radikális – megváltoztatása. Ez nem jelenti azt, hogy bármit is feladunk abból, ami bennünket jog szerint megillet. Nem. A cél maga nem engedi ezt meg, még ha volnának is talán közöttünk olyanok, akik valami felszínes „békességpótlék” ürügyén hajlanának is a mostani igazságtalan helyzettel való megalkuvásra.

Mert tudnivaló, hogy igazságtalanságra nem lehet békességet építeni. De békesség nélkül sem lehet igazságot teremteni. Ez a kettő végeredményben egy és ugyanaz. Egyik nincs a másik nélkül. Ha nincs békesség, minden apró eredményünk csak ideig-óráig való, hiszen a békétlenség naponta megszüli az új problémákat, mérgeket a helyzetet, békesség nélkül állandó, végeérhetetlen csatározásoknak kellene elébe néznünk. S akkor nem csoda, ha egyre többen gondolnak arra, hogy ezt így nem érdemes folytatni, nem emberhez méltó élet az ilyen – és feladják a küzdelmet, vagy hitüket veszítve eltávoznak oda, ahol talán ilyen gondjaik nem lesznek. De az is nyilvánvaló, hogy az olyan helyzet, ahol nem öldösik ugyan egymást az emberek, de naponta megalázzák őket, jogaikat nem tartják tiszteletben, intézményesen hátrányos megkülönböztetést alkalmaznak ellenük – az minden lehet, csak békesség nem. Egy ilyen helyzettel senki emberfia nem békélhet meg, és nemcsak joga, de kötelessége is küzdeni ellene. A passzivitás, a beletörődés nemcsak hogy nem megoldás, hanem egyenesen ártalmas, hiszen aki eltúri, hogy a legkisebb igazságtalanság is megeshessék rajta, az maga is bűnrészessé válik az igazságtalanság fenntartásában, mert

elfogadásával hozzájárul a fennmaradásához.

Éppen ezért nekünk egyszerre kell küzdenünk mind az igazságért, mind a békességért, mégpedig úgy, hogy miközben az egyikért harcolunk, állandóan tartsuk szem előtt a másikat is, úgy választva meg eszközeinket is, hogy ami az egyiknek használ, ne hogy a másiknak ártson. És dolgozni kell rajta, szívós, kitartó, következetes és szakszerű munkával. S ezt nem lehet rögtönözve, improvizációk, hirtelen támadt, végig nem gondolt ötletek alapján végezni. Erre alaposan fel kell készülni: meg kell tanulnunk mindent, amit még nem tudunk, kezdve a tárgyilagos, tényszerű helyzetelemzéssel, folytatva a párbeszéd művészetével, a helyzetnek megfelelő stratégia megválasztásával és kidolgozásával, meg kell tanulnunk együttműködni nemcsak másokkal, akik hasonló célokat látnak maguk előtt, hanem egymással is, félretéve kisszerű hatalmi ambícióinkat és torzsalkodásainkat, és főképpen le kellene szoknunk a terméketlen siránkozásról, amely sehová sem vezet, csak oda, hogy a bennünk levő erőket és lehetőségeket kihasználatlanul hagyva elfecséreljük, miközben az idő halad fölöttünk, s a helyzet nem hogy javulna, hanem még bonyolultabb lesz, mert a higgadtabb, tárgyilagosabb szemléletet lehetetlenné tevő sok panaszkodás és vészharangkongatás nemcsak demoralizáló, a problémamegoldás fölötti töprengést és az erre irányuló cselekvést fékező hatású, hanem bennünk is összébb rándítja a görcsöket, egyre nehezebbé téve a helyzetnek megfelelő legcélszerűbb reakciót.

Ami mármost a nemzeti radikalizmust illeti, abban az a legfeltűnőbb, hogy ott nem a célok, hanem az eszközök radikalizmusa nyilvánul meg. A cél maga elég felületes, mert féloldalú: az igazság ugyan nyomatékosan ott van, de a békesség mintha elfelejtődne. Szűkre szabott célokért radikális eszközökkel küzdeni – ez számomra amolyan kisszerű, provinciális radikalizmusnak tűnik. Én a célok radikalizmusát szorgalmaznám inkább, ami pedig az eszközökben való válogatást – vagy nem válogatást – illeti, afelől meg vagyok győződve, hogy a cél nem szentesíti az eszközt. Az ilyen dolgokban az eszköz, amelyet alkalmazunk, maga is beépül a célba, részévé válik. Ezért épp fordítva van: a szentségtelen eszköz a célt is megszenségteleníti. Esetünkben ez úgy áll, hogy ha türelmetlenségünk és/vagy felkészületlenségünk folytán olyan eszközöket választunk, amelyek a békességre szinte egyáltalán nincsenek tekintettel, akkor lehet, hogy érünk el felszíni eredményeket, de azok a helyzet egészének minőségén mit sem változtatnak, hacsak nem rontanak rajta – az ilyen dolgok logikájának megfelelően.

A vásárhelyi kongresszuson a „radikális” eszközöket szorgalmazó javaslatokban az volt a közös, hogy nagyon általánosak voltak, nem annyira a problémakezelés, mint inkább a választási kampány követelményeihez igazodtak. Ilyeneket lehetett hallani: „Elegünk van a kis lépések politikájából, nagyot kell lépni.” De azt egyetlen szónok sem árulta el, mi is volna hát pontosan az a „nagy lépés”, és főleg: mi a garanciája annak, hogy az majd eredményesebb, hatékonyabb lesz, mint egyéb eszközök. Senki sem mondta el, mi változik meg attól a gyakorlatban, ha ezt vagy azt az eszközt választjuk – például ha elnevezzük

magunkat *társnemzet*-nek –, s ha egyáltalán változik valami, az jó lesz-e nekünk – a távlatokat is tekintve – vagy nem. Pedig ez egyáltalán nem volt nyilvánvaló.

A végeredmény az lett, ami várható volt: mivel nem derült ki, mi is lenne hát az a „nagy lépés”, a kis lépésekről viszont kisütöttük, hogy azok nem érnek semmit, végül is a hiábavalóság hangulata fogott el bennünket, ami nem vezethet egyébhez, mint a semmittevéshez: most már még a kis lépéseket sem nagyon igyekszünk megtenni, hogy legalább annyival is előrébb lennénk.

De mire is alapoznak a „radikális lépések” szorgalmazói? Többször megfogalmazódott az az érv, hogy Európa szemé rajtunk van. Lehet, hogy így van, de ezzel nagyjából ki is merül, amit mi Európától várhatunk – ezt tudomásul kell venni. Legalábbis a konfliktusos helyzetnek abban a szakaszában, amelyben vagyunk. Az igaz, hogy az emberi jogok megsértésére Európa nagyon érzékeny, és megpróbál a maga politikai eszközeivel tenni értünk valamit – például nyomást gyakorolni a kormányra különböző szankciók kilátásba helyezésével (mert alkalmazásukat már nagyon meggondolja, hiszen ott egyéb érdekek is közrejátszanak, s ezt a kormány nagyon is jól tudja) –, de amúgy olyanformán van vele, hogy oldjuk csak meg mi magunk a problémát, ők ebbe nem avatkoznak bele. Annyit még megtesznek – lásd a jugoszláviai válság tanulságait –, hogy ha valahol valaki előveszi „legradikálisabb eszközeit”, azt egy darabig távolról figyelik, a lapokat megtöltik szenzációhírekkel, majd nagy kegyesen sátrakat meg plédeket küldenek azok megsegítésére, akiknek szétlőtték a házat vagy menekülteként váltak hajléktalanokká. Nem mondom, hogy nem teszik jól, de én valahogy szívesebben meglennék anélkül, hogy az ilyen humanitárius segítségre rászoruljak.

A nemzeti radikalizmussal tehát nemigen tudok kibékülni, mondtam, miért. De azt sem szeretném, ha ennek alapján engem most valaki egyszerűen besorolna az úgynevezett mérsékelték közé, pláne ha nem is mérsékeltéknek, hanem egyenesen megalkuvóknak hívja őket, ahogy néha bizony megtörténik. Ugyanis a mérsékeltnek nevezett irányzat egyik-másik képviselőjének véleményét sem tudom mindenben osztani, és a dologhoz való hozzáállását sem látom éppen kielégítőnek.

Először is: az igazság és békesség között nem látok lehetőséget a rangsorolásra. Ha tehát valaki úgy közeledne ehhez a kérdéshez, hogy hagyjuk most a problémákat, először teremtsünk békét, mert az a fontosabb, s majd abban a hangulatban jobban tudunk tárgyalni dolgaink rendezése ügyében, akkor ez szerintem nem jó stratégia, hanem reménytelen, sehová sem vezető vállalkozás, amivel csak időt veszítünk, de nem lépünk előre egy tapodtat sem. Nem tudok egyetérteni azzal, hogy mindenáron el kell kerülnünk a konfliktusokat. Aki egy igazságtalan helyzetet meg akar szüntetni, az mindig ellenállásba ütközik, s ezzel meg is van a konfliktus. Csak az nem keveredik konfliktusokba, aki nem tesz semmit az igazságtalan helyzet ellen, hanem mindent szó nélkül lenyel. A konfliktusokat nem elkerülni kell, hanem meg kell tanulni kezelni őket, és összegyűjteni a belőlük származó információkat, hogy

később – és már a konfliktusmegoldás során is – hasznosítani lehessen ezeket. A konfliktus mindig egy tünet: valami nincs rendben, s azt meg kell oldani. A másik fél sokszor nem is veszi észre magától, hogy baj van, a konfliktus ezt az ő számára is nyilvánvalóvá teszi. A konfliktusban felszínre kerül a probléma, s ezáltal kezelhetővé válik. Bármilyen furcsán hangzik is: szükségünk van a konfliktusokra. Az viszont igaz, hogy aki végképp nem tud bánni a konfliktusokkal, az talán jobban teszi, ha mindaddig, amíg ezt meg nem tanulja, inkább elkerüli őket, semmint hogy még rosszabbá tegye a helyzetet. A rossz problémamegoldási kísérletnél még a semmittevés is jobb, bármennyire elítélendő is amúgy.

Ez a „gyámoltalan pacifizmus” azonban az RMDSZ-ben csak hellyel-közzel mutatkozik meg, nem jellemző. Gyakrabban lehet hallani azt a véleményt, hogy mi most ne annyira a nemzeti létünkben ért sérelmeinkkel foglalkozzunk, mint inkább azzal, hogy segítsük elő Románia mielőbbi demokratizálását, hiszen addig úgysem érhetünk el semmit. Ezzel lényegében egyetértek, kivéve az időrendi kérdést: ugyanis nem napolhatjuk el az egyiket a másik kedvéért, már csak azért sem, mert az előbbi beletartozik az utóbbiba. Emellett pedig a demokráciába vetett ilyen értelmű bizalmunk nem egészen megalapozott: a demokrácia nem oldja meg automatikusan a kisebbségi kérdést, ezen külön munkálkodni kell. Azt hiszem, nem tévedek, ha ebben a szerintem naiv hitben annak a gondolatnak az egyenes folytatását látom – egyetlen szó felcserélésével –, miszerint a kommunizmusban úgymond magától megoldódik a nemzetiségi probléma. Nem oldódik meg magától, a kommunizmusban sem, amit mi már hál’ istennek nem érünk meg, de a demokráciában sem. Aki nem hiszi, gondoljon csak a háromszáz éves demokratikus hagyományokra visszatekintő Angliára – és arra, hogy mit szoktak onnan nekünk mutatni esténként a tévében az észak-ír problémáról szólva. A demokrácia perspektívájának szem előtt tartása nagyon fontos, de nem jelentheti azt, hogy addig pedig ülünk ölbe tett kézzel, és a magunk sajátos ügyeiért ne tegyünk semmit. Érdekünk a demokrácia, nemcsak nemzeti, hanem minden más szempontból, tehát ezért is küzdenünk kell – de ne kergessünk illúziókat, és ne próbáljuk tétlenségünket erre való hivatkozással megideologizálni. A demokrácia nem old meg semmit magától: mindent csak az emberek oldanak meg – avagy rontanak el.

A mérsékeltnek nevezett irányzattal azonban főként azért nem vagyok megelégedve, mert problémakezelési kísérleteiben ugyanúgy nem látom a professzionalizmust, mint ahogy a nemzeti radikalizmuséiban sem. Ilyen tekintetben a kettő inkább csak abban különbözik, hogy az utóbbi mintha kevésbé volna ennek tudatában, mint az előbbi. Nem arra gondolok itt elsősorban, hogy nincsenek hivatásos, erre képezett politikusaink – hiszen kinek vannak, és honnan is lennének? Hanem hogy még mindig nincsenek olyan szakembereink, akik megfelelő tanfolyamok elvégzése után főállásban, hivatásszerűen foglalkoznának a problémamegoldás és konfliktuskezelés gyakorlati lehetőségeivel, akik a jó értelemben vett radikális célhoz megfelelő stratégiát tudnának kidolgozni, és tudnák mindazt, amit tudnunk kellene, de nem tudunk. Rájuk még a képzett politikusoknál is nagyobb szükségünk volna.

Azzal, ahogy az úgynevezett mérsékeltek megfogalmazzák a célokat, általában egyetértek. De látom, hogy nincs világos elképzelésük róla, hogyan lehet ezeket elérni, a hatékony cselekvés lehetséges formáit és szabályait nem ismerik eléggé, még elméletben sem, nemhogy gyakorlatban. Ezért van az, hogy – mivel érthető módon félnek a konfliktusoktól, hiszen érzik, milyen veszélyesek lehetnek ezek, ha nem tudjuk őket kezelni – húzódoznak a cselekvéstől, olykor túlságosan is óvatosak, nem mernek kockáztatni (ami mellesleg még mindig jobb, mint meggondolatlan kalandokba bocsátkozni vakmerően, de ugyancsak hozzáértés nélkül), így aztán drága hetek, hónapok telnek el anélkül, hogy valami érdemleges előrelépés történne. Mikor pedig muszáj lépni, mert úgy alakul a helyzet, akkor ez szinte pánikszerűen, rögtönözve történik, mert nem vagyunk felkészülve a váratlan eseményekre, sőt igazából még a várhatókra sem.

Nos, ebben látnám én az RMDSZ legsürgősebb tennivalóját: a minőséget kellene mindenekelőtt biztosítani, megtanulni mindent, ami kell, hogy hatékonyan tehesünk is már valamit. Ennek előfeltétele azonban egy bizonyos fokú alázat, hogy legalább magunknak merjük őszintén bevallani, mi mindent nem tudunk. Ha ez nem fog megtörténni, akkor minden csak üres szólam marad, s ezt száz évig folytathatjuk így, anélkül hogy valami is történne. E tekintetben egyre megy, hogy korlátozott célokért akarunk-e küzdeni radikális eszközökkel, vagy radikális célokért megfelelő eszközök nélkül – az eredmény mindkét esetben az eredménytelenség.

Egység helyett: konszenzus

Bevallom, nem szívesen írtam le ezt a címet. Nem az idegen szó miatt. Hanem mert én alapjában véve az egységet pártolom. Ha valamit el akarunk érni, azt szerintem csak egységes fellépéssel érhetjük el, másképp nem. Hogy mégis egyebet ajánlok az egység helyett, az jórészt a marosvásárhelyi kongresszus tapasztalatainak köszönhető. Ott ugyanis – és nemcsak ott – olyan módon éltek vissza többen is ezzel a fogalommal, hogy nyilvánvalóvá lett számomra: ebben az értelemben semmiképpen sem tudom az egység gondolatát támogatni. És mert a szót magát immár menthetetlennek látom, annyira eltorzult az értelme, ezért ajánlok helyette másikat.

Eredendően az *egység* sok mindent jelenthet – szép, tartalmas szó volna amúgy. Jelentheti azt, hogy mindnyájan együtt vagyunk a bajban – vagyis szolidárisak vagyunk egymással. Jelentheti azt is, hogy összefogunk egy nehéz probléma eredményesebb és hatékonyabb megoldása érdekében. Még azt is jelenthetné, hogy félretéve egyéni hatalmi ambícióinkat, egységesen melléállunk a jó ügynek, és ahelyett, hogy egymás ellen áskálódnánk, közösen próbálunk valami jó megoldást kigondolni.

Ez mind szép is volna – ha így volna. De nem így van. Aki figyelmesen követi, milyen értelemben és milyen alkalmakkor jelenik meg ez a szó a hazai magyar közéletben, könnyen észreveheti, hogy az akarat és cselekvés egysége helyett egyenesen a vélemények egységét

kellene rajta érteni. Márpedig erről nekünk megvannak a magunk tapasztalatai. Nem is olyan régen volt, mikor hivatalosan elvárták volna tőlünk, hogy mi, e szerencsétlen ország még szerencsétlenebb állampolgárai mindnyájan egyformán gondolkozzunk, egy véleményen legyünk, mégpedig annak megfelelően, ahogyan azt számunkra mindenféle irányelvekben és tézisekben megszabták. Előírták számunkra, mit szabad gondolnunk, és mit nem. Mindenki szabadon kinyilváníthatta a véleményét, egyetlen feltétellel: hogy tartsa be azt a játékszabályt, miszerint véleménye teljes mértékben egyezik az előírttal. Elvárták ezt, mondom, de a sikerében maguk sem hittek igazán. Különben nem lett volna szükség a cenzúrára. A cenzúra léte annak biztos tudatán alapult, hogy a vélemények homogenizálására irányuló minden erőfeszítés ellenére még mindig vannak, akiknek más a véleményük. Úgy látszik, a gondolat szabályozásával megbíztak, ha nem vallották is be, tudták, hogy amire vállalkoztak, az lehetetlenség.

S ha ezt még ők is tudták, akkor mi vajon miért nem tudjuk? Miért akarjuk, hogy az egység a vélemények egységét jelentse? S mi, akik annyit vesztettünk azon, hogy mindenáron homogenizálni akartak bennünket, miért akarjuk most ugyanazt a homogenizációt a saját gondolatainkra alkalmazni?

Tudom, hogy kemény szavak ezek, de sajnos pontosan ez történik. És a hatása is ugyanaz: mélységesen antidemokratikus szemléletével akadályozza a demokratizálódást. Nem ugyan az országét, bár áttételesen azt is, hanem inkább a mi belső szervezeti életünkét. A platformszabadság tényleges működtetése például pontosan ezért késett legalább egy évet: mert nehéz volt elfogadni, megbékélni azzal a gondolattal, hogy ugyanazon a Szövetségen belül valakiknek esetleg más véleményük lehet, s az ugyanolyan jogosult a létre, mint a magunké.

Végeredményben az egység gondolata is a hatalmi harc következtében torzult így el. A más vélemény fenyegetheti a meglévő pozíciókat, elejét kell tehát venni az érvényesülésének. Ha kell, és ha lehet, hatalmi szóval be kell tiltani. Végszükség esetén meg kell kongatni a vészharangot: veszélyben az egység!

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezért nem csupán egyetlen tábor vagy csoport felelős. Mert a hatalmi szempontok nemcsak a meglévő pozíciókat őrzők térfelén érvényesültek: számos jelét lehetett tapasztalni annak is, hogy a más vélemény, a platformok szorgalmazása sem mindig egyértelműen az elvi tisztaság igénye okán fogalmazódott meg, hanem – legalábbis némelyek részéről – fél szemmel a pozíciók felé kacsingatva. Ennek jegyében (is) toborozódtak a különféle vélemények köré a támogatók, mígnem némely esetben a más vélemény nem is annyira érvényre juttatandó gondolat volt immár, hanem inkább ürügy a csoportképzésre, ami nélkül nem lehet pozíciókat szerezni. Megértem, ha a másik fél rögtön úgy fogta fel az egészet, hogy itt támadás készül ellene, ami nem is volt teljesen alaptalan sejtés, és ennek megfelelően rögtön védekező állást foglalt magának, és a rendelkezésére álló fegyvereket is bevetette.

Erre egyébként féltve figyelmeztetném a most szerveződő platformok körül bábáskodókat is, bármilyen tartalmú platformot terveznének vagy szorgalmaznának: nagyon ügyeljenek rá, nehogy hatalmi manipulációnak essenek áldozatául. Mert ha a valódi cél nem az elvi tisztaság, nem a tagság érdekeinek eredményesebb, hatékonyabb szolgálata, hanem az, hogy e platformok révén bizonyos személyeket hatalmi pozíciókba juttassunk, akkor a helyzet mit sem változik, ugyanazt a rosszat fogjuk tovább csinálni tökéletesebb eszközökkel. A platformok általam javasolt működtetése csak akkor hozza meg a pozitív eredményt, ha egészében véve a szabadság fokát növeli, ha a jó ötletek felbukkanásához és a hatékony cselekvési formák felfedezéséhez teremt természetes keretet, ha a problémamegoldásban való határozott előrelépést szolgálja, nem pedig kisebb csoportok vagy inkább talán személyek hatalmi ambícióinak esélyeit hivatott növelni. S ami rosszul indul, azt később nagyon nehéz helyrehozni. Abból jó nem süllhet ki. Jól gondolja meg hát mindenki, hogy kihez, mihez csatlakozik, nézzen őszintén önmagába, hogy mit is akar tulajdonképpen, és nézzen jól körül, nehogy jóhiszeműen rossz cél szolgálatába álljon.

Nem szeretném, ha ezt valaki úgy értené, hogy most a platformok ellen szólok, vagy hogy bárkit el akarnék tanácsolni attól, hogy a számára legelfogadhatóbb platformhoz csatlakozzék, ahol úgy érzi, több tere lesz a problémamegoldó cselekvésre. Én – egyebek mellett az egység megőrzése érdekében is – határozottan a platformok működtetése mellett vagyok. De sajnálnám, ha valami nagyon jó helyett valami nagyon rosszat csinálnánk, ami már megesett velünk egynéhányszor.

De térjek vissza oda, ahonnét elkanyarodtam. Az egység gondolata tehát áldozatául esett a hatalmi szempontok előtérbe kerülésének. Szép, tiszta elv helyett manipulációs eszközzé vált, amitől csak úgy tudunk megszabadulni, ha egyszer s mindenkorra örök nyugalomba helyezzük. De majdnem így járt a platform fogalma is: többen is vannak, akik ebben nem a Szövetség belső demokráciájának működését biztosító rendszer alapját látják, hanem egyszerűen csak a kisszerű hatalmi célokért szerveződő klikkek lehetőségét, a platformok szorgalmazásában pedig hatalmi manipulációt, általánosítva és abszolutizálva a platformok szerveződése körül is észrevehető hatalmi tendenciákat. De talán mégsem kellene a fürdővízzel a gyereket is kiönteni.

Ugyanez azonban az egység fogalmára is áll. Éppen ezért javaslom, hogy az egység beszenyeződött fürdővizét öntsük ki, de a gyereket tartsuk meg *konszenzus* néven. Mert éppen ez az, amire szükség van: nem a *vélemények* egysége, hanem az *akarát* konszenzusa, illetve összefogás a cselekvésben. A vélemények egysége úgylát csak vágyalom lehet – de még annak sem jó –, hiszen egyébként nem létezik, mert lehetetlenség, hogy létezzék. Az emberek nem egyformák: más a helyzetük, más-más viszonyítási rendszerben gondolkoznak, lehetetlen, hogy ugyanaz legyen a véleményük. Sőt továbbmegyek: az élő rendszerek vizsgálata azt mutatja, hogy ha valamilyen erőszakos, totalitárius belső diktatúra révén el lehetne érni, hogy a változatosság megszűnjék, az nagyon lecsökkentené fennmaradásunk

esélyeit. Az élővilág evolúciója évmilliók során kísérletezte ki magának azt a túlélési stratégiát, hogy a fajon belül az egyes populációk minél változatosabbak legyenek. Hiszen így lehetőség van arra, hogy a külső veszedelmekkel szemben mindegyik populáció a maga adottságai szerint védekezzék, s ha egyes populációk visszaszorulnak is, vagy talán kipusztulnak, a faj fennmarad, mert más populációk viszont eredményesebbek az illető veszéllyel szemben. Az élővilágban éppen ezért a túlélési stratégia legeredményesebb formája a fajon belüli változatosság – a sokféleség az egységben.

A konszenzus azt jelenti, hogy nem a véleményeket akarjuk egy kaptafára húzni, hanem a vélemények különbségének, másságának messzemenő tiszteletben tartásával az akaratot igyekszünk összefogni a közös cél érdekében. Ezen belül aztán mindegyik csoport a maga sajátos eszközeivel küzdhet ugyanazért a célért, aminek kétségbevonhatatlan előnye abból származik, hogy bizonyos helyzetekben, amelyekben az egyik csoport eszközei teljesen használhatatlanok, a másikéi nagyon is eredményesek lehetnek. Az egész Szövetség sokkal rugalmasabbá válik ezáltal, nagyobb esélyekkel tud szembenézni a legváltozatosabb kihívásokkal. Ez annál fontosabb, mennél rosszabb helyzetben vagyunk. Hiszen nem nehéz kitalálni, mi lenne a kimenetele annak, ha egy ostromlott vár kapitánya – hogy magam is ehhez a hasonló összefüggésben már alkalmazott, bár amúgy számomra nem túl rokonszenves hasonlathoz folyamodom – egyszerűen megtiltaná, hogy például az ágyúkat használják, mondván, hogy most egységes fellépésre van szükség, tehát a pattantyúsok is ragadjanak kardot, mint más, ne spekuláljanak annyit azokkal a puffogó micsodákkal, és mindenki kövesse gondolkozás és kommentár nélkül az egységes jelszót: kardra, magyar! – miközben az ellentábor ágyúkkal lövi a falakat.

A változatosság előnyeinek kihasználása érdekében lehetőséget kell biztosítani minden csoportnak, hogy a maga véleménye szerint alakítsa ki legmegfelelőbb eszközeit, ennek első feltétele pedig éppen az, hogy legyen tere a cselekvésre. Ha az ilyen törekvéseket erőszakkal visszaszorítjuk, az csak rossz hangulatot, belső feszültségeket teremt, és a helyzet elmérgesedéséhez vezet. Akit folyton csak háttérbe szorítanak, leültetnek, elhallgattatnak, rendreutasítanak, abból nagyon könnyen gyanakvó, bizalmatlan, rosszhiszemű, áskálódó, intrikus ember válik, s ez teljesen lehetetlenné tehet minden együttműködést. Ezért is látom annyira szükségesnek a platformok általam javasolt működtetését – nem feltétlenül abban a formában, ahogy kigondoltam, el tudom képzelni, hogy valakinek esetleg sokkal jobb ötlete is lehet erre, a lényeg az, hogy valamilyen szabályozott módon kapjon teret a vélemények különbségének érvényesítése –, hiszen ez megszüntetne egy csomó belső feszültséget, vagy legalábbis civilizált módon kezelhetővé tenné a belső konfliktusokat azáltal, hogy mindenkire kötelező, közmegegyezéssel kialakított és közösen elfogadott játékszabályai volnának. A marosvásárhelyi kongresszus tapasztalatai jól mutatják, milyen áldatlan helyzetet teremt az, ha a cselekvés teréért – vagy éppen a hataloméért – való küzdelem nem a saját terepén, nem az erre kialakított bevett eszközökkel folyik. Ebből csak széthúzás lehet,

kíméletlen, elkeseredett harc, és ami ebből egyenesen következik: az egész szervezet működésének megbénulása, sőt végső szakaszban az olyannyira féltett egység felbomlása: a szakadás.

Igen és nem – avagy a többségelvű demokrácia nyomorúsága

A konszenzus azonban nehezen jön létre magától. Mert nemcsak arról van szó, hogy elvi szinten kijelentjük, hogy lényegében mindannyian ugyanazt akarjuk, csak más-más eszközökkel. A konszenzusnak működnie is kell, éspedig a döntéshozásban. Minden döntés egy akarat kinyilvánítása, ezért az akarat konszenzusának legsajátságosabb terepe a döntéshozás. A konszenzus kialakításához azonban megfelelő döntésmechanizmusra van szükség.

A bevett szokás szerint a döntéseket szavazás útján hozzák – ezt mindenki természetes dolognak tartja, hiszen ez a demokráciában így szokás. Kevesen gondolnak arra, hogy valójában milyen szörnyűség történik ilyenkor. Először is az ember egy sajátos, nem természetes helyzetbe kerül: azt várják tőle, hogy igennel vagy nemmel válaszoljon olyan kérdésekre, amelyekre rendes körülmények között nem szoktunk ilyen végletesen sarkított válaszokat adni. Az egyes vélemények, javaslatok általában nem állnak olyan távol egymástól, hogy az egyiket fenntartás nélkül elfogadhassuk, a másikat meg gondolkozás nélkül elvethessük. Ezenkívül kénytelenek vagyunk – a sarkított véleménynyilvánítás kényszerének szorításában – az egyik javaslat mellett, illetve a másik (vagy a többi) ellen szavazni, ha tetszik, ha nem. (Legfeljebb tartózkodhatunk, ami azt jelenti, hogy a döntésben nem kívánunk részt venni. A tartózkodásnak több oka is lehet: vagy olyan rossznak látunk minden javaslatot a választhatók közül, hogy a következményekért semmiféle felelősséget nem akarunk vállalni, vagy pedig annyira mindegy nekünk az egész, hogy előre elfogadjuk a többség akaratát, bármi legyen is az. De az is lehet, hogy csak azért tartózkodunk, mert átérezzük az „igen/nem” válasz abszurditását az adott helyzetben: hiszen honnan tudhatnám én, hogy igen vagy nem, mikor igen is, meg nem is, de talán inkább igen, mint nem, vagy fordítva. Nyílt szavazáskor talán azért is tartózkodunk, mert félünk a következményektől: senkivel sem szeretnénk összeveszni.) Merev sarkítottságával az „igen/nem” szavazat már önmagában is közösségromboló hatású, hiszen egymással ellentétes táborokba sorol olyan embereket, árnyalatokra való tekintet nélkül, akiknek véleménye pedig amúgy sokkal közelebb áll egymáshoz, mint ahogy az a szavazatokban kifejeződhetik. Emellett ott az a kellemetlen körülmény, hogy nemcsak támogatni kell egy javaslatot, hanem a másiknak muszáj ellene szavazni. Ez óhatatlanul beviszi a döntéshozásba azt az agresszív szemléletet, hogy „aki nincs velünk, az ellenünk van”, ami viszont befolyásolja – különösen választási kampány esetében – a döntést megelőző viselkedést: az egyes javaslatok támogatói nem a maguk álláspontját akarják immár minél meggyőzőbb érvekkel alátámasztani, hanem arra igyekeznek minél több embert rávenni, hogy szavazzanak az ellenvélemény ellen. Hiszen

másokat bírálni, netán vádolni, gyalázni, rágalmazni mindig könnyebb, mint épkézláb javaslatokkal előállni. Könnyű belátni, mekkora károkat tud már csak ez is okozni az emberi kapcsolatok terén.

De nemcsak ezért mondom, hogy az általunk alkalmazott rendszer egy szörnyűség. A szavazásos döntés során a különböző javaslatok közül azt fogadjuk el, amelyik több szavazatot kap. Mindegy, hányal többet, egy-két szavazattal több is elég ahhoz, hogy a többség meglegyen. A megszavazott javaslat pedig nem azért válik döntéssé, mert kétségtelenül jobb, mint a többi, hanem egyszerűen mert arra szavaztak többen. (Erre számtalan példát szolgáltatott az utóbbi két esztendő parlamentbeli szavazásai.) A többség nem feltétlenül garanciája a minőségnek – lehet, hogy csak azért jött össze, mert az illető vélemény hívei jobban meg tudták szervezni (mindegy, milyen eszközökkel!) az őket támogatók táborát.

A kisebbségben maradók véleménye pedig egyszerűen elvész az ilyen döntésben, még ha amúgy százszorta jobb is, és kárba megy a belé fektetett szellemi energia. De még ennél is nagyobb veszteség, hogy a többségelvű szavazás szétzilálja a döntéshozó közösséget, mivel egy „győztes/vesztes” formula szerinti harcba kényszeríti bele a döntésben részt vevőket. Az ilyen harc pedig kíméletlen, és az eszközökben sem válogat, hiszen a tét az, hogy vagy mi győzzük le őket, vagy ők minket. Harmadik lehetőség nincs. Éppen ezért a szavazásos többségi döntés erkölcsileg mindig züllesztő hatású, egyszerűen megszünteti a kooperációt, ahelyett hogy építené a közösséget, és törvényszerűen életre hívja az üres, de hatásos demagógiát, a félelmek manipulálását, az alaptalan vádaskodást és minden egyebet, amit naponta tapasztalunk magunk körül, amióta beütött nálunk a demokrácia.

Mert jól mondta Winston Churchill a többségelvű demokráciáról szólva, hogy ez egy nagyon rossz hatalmi rendszer, ennél rosszabb már csak az összes többi. Hiszen végső elemzésben lényege szerint az erőszakon alapszik: a többség egyszerűen erőszakot gyakorol a kisebbségben maradók fölött, rájuk kényszeríti a maga akaratát, kihasználva, hogy számbelileg – de, mondom, nem okvetlenül minőségileg is – fölényben van.

A mostani kelet-európai helyzet társadalmi – nem gazdasági – nyomorúsága és válsága jórészt ezzel magyarázható. A diktatúra, amelyből valahogy kilábalunk, vagy lábalgatunk kifelé, szintén egy durva, erőszakos, embertelen rendszer volt, de volt egy nagy különbség a többségelvű demokráciához képest: abban a rendszerben az államhatalom gyakorolt nagyon kemény erőszakot voltaképpen a társadalom egészével szemben. A társadalom maga nem volt megosztva. A hatalom szintjén voltak ugyan belső harcok, olykor félelmetesen durvák és kíméletlenek, de ennek a társadalomra semmi hatása nem volt, mert a kulisszák mögött zajlott, és nem volt hozzá szükség a társadalom támogatására, hiszen nekünk semmi beleszólásunk nem volt a döntésekbe.

A demokratikus hatalmi struktúrában azonban az erőviszonyok alakulása a mi szavazatainkon múlik. Éppen ezért itt a rendszer lényegét képező erőszak nem marad meg

valahol fent, hanem kisugárzik onnan az egész társadalomba, egymással szemben álló táborokat, csoportokat teremtve. A nagy hagyományú, szervesen létrejött nyugati demokráciákban ez egy bejáratott dolog, s a társadalomnak kialakult hozzá a morális alapja, hogy ezt a kegyetlen erőszak-mechanizmust valahogy elviselje és a civilizált magatartás határai között tartsa. De a választási kampányok során még így is csatatérré válik néha az utca, amint azt éppen nemrégiben láthattuk a tévé franciaországi tudósításaiban.

Ezzel szemben Kelet-Európában olyan társadalmakban próbáljuk most a demokratikus hatalmi rendszert működésbe hozni, amelyeknek morális alapját a több évtizedes kommunista rezsím nemcsak hogy kikezdte, hanem sokfelé szinte teljesen le is építette. Ezért a társadalom nem tud bánni az erőszakkal, amelynek alkalmazásába ez a struktúra úgyszólván belekényszeríti a szavazás rendszerével. Az egész Kelet-Európát elárasztotta az erőszak, kezdve a morális és lélektani erőszakkal – amilyen például a nacionalista propaganda –, el egészen a szóbeli és testi erőszakig. Az emberek egymással szemben álló táborokba sorolódnak, s ezek nem politikai ellenfélnek, hanem ellenségnek tekintik egymást. Régi emberi kapcsolatok szakadnak meg, barát baráttal összevész, apa fiával nem beszél – amint az nálunk történt az 1990. májusi választások előtt és után, csak azért, mert egyiknek a Front volt rokonszenvesebb, a másiknak meg a liberálisok.

Hogy a demokrácia elegáns működtetéséhez megfelelő erkölcsi háttér szükséges, azt mindenki tudja vagy legalábbis sejti, ezért is hangzik el oly gyakran, hogy a demokrácia feltételezi a toleranciát, a kisebbségek respektálását – ha már legyőzzük, legalább respektáljuk őket, ugyebár! –, de ez mind csak üres prédikáció, mert a többségelvű demokrácia hatalmi rendszerébe ez nincs úgy beépítve, hogy e nélkül ne is tudna működni. Sajnos nagyon jól működik tolerancia nélkül is, akkor pedig meglehetősen kellemetlen és kiábrándító. Mi csak tudjuk!

Mindaz a sok rossz, ami a szavazásos rendszerből egyenesen következik a társadalom szintjén, ugyanúgy óhatatlanul megvan a különböző szervezetekben, szövetségekben, pártokban és más közösségekben is, ha ezt a rendszert alkalmazzák a döntéshozatalban. Legfeljebb az arányok különböznek. Ez nagymértékben lerontja a hatékonyságot, ha ugyan meg nem bénítja az egész rendszer működését. Mert mit fog vajon tenni az, akit legyőztek? Ővele mi lesz? Mivel abba senki nem nyugszik bele egykönnyen, hogy vereséget szenvedett, nyilván tenni fog valamit. A legkevesebb, amit tehet – de ezt aztán szinte törvényszerűen meg is fogja tenni –, hogy megpróbálja elszabotálni a döntés végrehajtását, már csak azért is, hogy bebizonyosodjék, hogy az a döntés teljesen használhatatlan volt. Ha a legyőzöttek táborra csak egy kicsivel kisebb, mint a győzteseké, s ha a döntéshozatal nagyon ádázul, indulatosan történt, akkor ez olyan patthelyzetet teremthet, amely leblokkolja a rendszer működését. Emlékezzünk csak rá, mi is történt a marosvásárhelyi kongresszuson! A „Gézák [mármint Domokos Géza és Szócs Géza] harcában” az egyik csak néhány szavazattal kapott többet, mint a másik, úgyszólván a véletlenül múlt, hogy ki legyen az RMDSZ elnöke. Az

a pár szavazat nyilván nem volt elég ahhoz, hogy a „győztes Géza” tábora valóban győztesnek érezhesse magát. A dolog tehát a lehető legrosszabbul sült el, hiszen ahelyett, hogy a jó probléma- és konfliktusmegoldás szabályai és követelményei szerint két nyertessel végződött volna, itt még csak nem is egy győztes meg egy vesztes volt, hanem valójában két vesztes. A helyzetet mit sem segített, hogy a másik Géza is bekerült az elnökségbe. Az ilyen dolgok ugyanis nem egészen úgy működnek, ahogy azt sokan hiszik, hogy tudniillik ez így komplementáris lesz, tehát egy „jó egyensúlyhelyzet” alakul ki. Nagyon szerencsés eset kell hogy legyen az, amikor így történik. Mi ugyanis ott azt csináltuk, hogy nem egy, hanem két olyan személyt juttattunk a vezetőségbe, akik körül nagyon határozottan két, majdnem egyenlő létszámú táborra szakadt a kongresszusi küldöttség, akiknek megválasztása mellett tehát a lehető legkisebb volt a konszenzus – mondhatni, hiányzott. Mi azt hittük, hogy a két rossz döntés valahogy egyesül majd, és lesz belőle egy jó. De nem lett, és nem is lehetett. Hiszen – valljuk be férfiasan – ott mindkét Géza azt a kimondatlan, de annál egyértelműbb mandátumot kapta a maga táborától, hogy ahol csak lehet, akadályozza a másikat, s a továbbiakban csak rajtuk múlott, hogy ezt milyen mértékben fogják majd teljesíteni. Ezt – és az egész elnökség összetételét – látva számomra teljesen nyilvánvaló volt, hogy ez így nem fog működni, s még el sem jöttünk Marosvásárhelyről, amikor megjósoltam – tanúm van rá – , hogy itt bizony legkésőbb ősszel rendkívüli RMDSZ-kongresszust fogunk meghirdetni. Csöppet sem örvendek neki, hogy jó prófétának bizonyultam.

Mindezt azért mondtam el, hogy legyen világos: konszenzust nem lehet egyszerű „igen/nem” szavazatok alapján teremteni, mert maga az ilyen szavazási rendszer teszi ezt lehetetlenné. Az RMDSZ mostani belső válsága legnagyobb részét éppen ebből az ostoba döntésmechanizmusból származik, és amíg a döntéshozásnak ezt a formáját alkalmazza, ezektől a bajoktól aligha tudhat megszabadulni. Szerencsére azonban van a döntéshozásnak más, sokkal rokonszenvesebb, a szó igazi értelmében demokratikusabb, közösségépítő formája is.

Konszenzusus döntés szavazás nélkül

Mindnyájan tapasztalhatjuk, hogy az „igen/nem” szavazatokon, illetve a többség mechanikus elvén alapuló döntésmechanizmus mekkora károkat okozhat a közösségnek, olyanokat, amelyeket aztán nagyon nehéz helyrehozni, mivel következményeik szervesen beépülnek a döntést követő további folyamatokba is. Ezeket nem lehet másképp elkerülni, csak úgy, ha magát a rossz mechanizmust, amelynek egyetlen előnye, hogy praktikus, könnyen lebonyolítható – de milyen áron! –, mással helyettesítjük, olyannal, amely nemcsak jobb, körültekintőbb döntések megszületését teszi lehetővé, hanem a közösséget is építi, így a hatékonyságot is észrevehetően növeli. A konszenzus kialakításán, illetve felmérésén alapuló döntésmechanizmusnak két formája is van, ezeket meg lehet tanulni, és a helyzetnek megfelelően alkalmazni is lehet. A hatékonyabb forma kétségtelenül az, amelyben szavazás

egyáltalán nincs. Bár nem bevett szó a döntésnek erre a módszerére, azt hiszem, adott esetben nyugodtan nevezhetjük *közmegegyezés*-nek is, hiszen voltaképpen éppen erről van szó. Ez a döntésmód különösen olyankor nagyon eredményes, ha a különféle problémák megoldását célzó többféle javaslat közül kell a legmegfelelőbbet kiválasztani, illetve közösen kialakítani. A másik forma, a konszenzusos szavazás módszere bizonyos értelemben átmenet a szavazás nélküli konszenzusos döntés és az általunk ismert szavazásos döntésmód között, ezért valamivel kevésbé hatékony, mint az előbbi, de az utóbbihoz képest a közösségépítés szempontjából összehasonlíthatatlanul előnyösebb, emellett különösen olyankor, amikor valamilyen vezető testületet sok embernek kell megválasztania, könnyebben célt lehet vele érni, mint a szavazás nélküli módszerrel, bár, mondom, ahhoz képest némi veszteségek árán. Mivel jelenlegi felkészültségünket, illetve felkészületlenségünket is tekintetbe véve úgy látom, hogy mindkettőre nagy szükségünk van, a következőkben röviden mindegyiket ismertetni fogom.

A szavazás nélküli konszenzusos döntés nem új dolog, a közösségek hatékony és békés együttműködését programszerűen is hirdető kvékerek háromszáz éve csakis ezt alkalmazzák. Jó működéséhez szükség van egy ügyelőre (moderátorra), aki ebben a minőségében semmiképpen sem vezetője vagy irányítója a döntéshozó csoportnak (erre nálunk különösen ügyelni kell), hanem inkább szolgálója: ezt a szerepet olyan emberre bízuk, aki ismeri ennek a döntésformának minden csínját-bínját, és segíteni tudja a csoportot átjutni a közben esetleg felmerülő nehézségeken. (Ez nem jelenti azt, hogy az ilyen döntés kipróbálásával feltétlenül meg kell várni, míg valahonnan „fentről” érkezik majd hozzánk valaki, aki megmondja majd nekünk, mit kell csinálni. Hiszen az ilyesmit gyakorlat közben tanulja az ember, a saját tapasztalatok figyelmes, tudatos elemzése sok mindenre rávezet bennünket, ami a következő próbálkozást eredményesebbé teheti. Reményem szerint az alábbiak tartalmazni fogják azt a minimumot, aminek alapján már el lehet indulni.)

Az *első szakasz* a kialakítandó döntéssel kapcsolatos információk felszínre hozása és összesítése, hogy mindenki világosan lássa, milyen helyzetből indulunk el, és miért is van szükség a döntésre, miből áll a probléma. Itt három dologra kell figyelni: (1) mik a tények, és milyen adatok állnak rendelkezésünkre, (2) milyen érzelmek kapcsolódnak az illető problémához, milyen félelmek, kételyek, indulatok hatnak – hiszen ezek is részei a problémának, nem lehet őket figyelmen kívül hagyni, már csak azért sem, mert a konfliktusokban, ennél fogva az események lehetséges kimenetelében ezek nagy szerepet játszanak, (3) milyen álláspontok, vélemények forognak fenn az illető problémával kapcsolatban, ezek létére ugyanis jó, ha már ebben a szakaszban tekintettel vagyunk.

Az első szakaszban a csoport tagjai ezekről beszélgetnek, az ügyelő szerepe vigyázni arra, hogy mindenki elmondhassa azt, amit mint újat hozzá tud még tenni az elhangzottakhoz – de csakis azt! Nehezen leszokható emberi gyarlóság ugyanis, hogy ilyenkor a dolgok hosszas részletezésébe bocsátkozva ismét előadjuk más szavakkal ugyanazt, amit már más is

elmondott, csak mert annyira feszít bennünket a beszélhetnék; valahogy szeretnénk kinyilvánítani, hogy nekünk is hasonló a véleményünk az előttünk szólóéhoz, csak még határozottabban. Ezzel azonban csak az időt nyújtjuk fölöslegesen, és megnehezítjük a dolgok világos áttekintését. Mindenkinek arra kell törekednie – ez különben a konszenzusos döntéshozás egész menetére érvényes –, hogy mondanivalóját tömören adja elő, a lényegre koncentrálna. Ha az önmérsékletre nem sok hajlandóság mutatkozik, meg lehet egyezni egy olyan szabályban, hogy senki sem beszélhet többet egy megszabott időnél, de ezt nem szabad mereven alkalmazni, hiszen könnyen meglehet, hogy valakinek annyi fontos információja van az illető kérdéstről, hogy sehogy sem tud beleférni az időkeretbe. Ha úgy látjuk, hogy a szóban forgó döntéshez mindezek valóban fontosak, akkor lehetőséget kell adni neki, hogy végigmondhassa, amit akar, ha pedig az információk fontosak ugyan, de nem egészen tartoznak ehhez a döntéshez, akkor ott helyben biztosítani kell neki egy más alkalmat, amikor ezeket előadhatja, s ezt az ígéretet később feltétlenül be kell tartani, mert különben elvész a bizalom, és megszűnik az együttműködés jó hangulata. Alapszabály, hogy mindenki biztos legyen benne, hogy előbb-utóbb az ő mondanivalójára is sor fog kerülni, s ha nem most, akkor azt is tudnia kell, hogy mikor. Ha a csoport így működik, akkor az emberek nem fognak minduntalan egymás szavába vágni – erre különben az ügyelő is vigyáz –, hanem türelmesen kivárják, míg rájuk is sor kerül.

Ne készítsünk előre „felszólalók listáját” (pláne olyat ne, amelyet egy adott szám után lezárunk, megvonva ezáltal másoktól a lehetőséget, hogy elmondhassák véleményüket), egyrészt mert egy ilyen döntéshozatalban nem felszólalók vannak, hanem tanácskozók, hozzászólók, másrészt meg ezáltal lehetetlenné tennék, hogy a menet közben felmerülő, utólag jött jó ötletek, vélemények bekerülhessenek a döntéshozásban felhasználható gondolatok közé. Ne hozzunk hát olyan szabályt, hogy egy személy csak egyszer szólhat hozzá a kérdéshez – hiszen a problémák megbeszélése természetes, spontán formában sem így történik. Ezzel a lehetőséggel azonban nem szabad visszaélni, minden résztvevő tekintettel kell hogy legyen arra, ami az ilyen döntéshozatalban oly lényeges: teret teremteni mások számára. Senki sem sajátíthatja ki magának a rendelkezésre álló időt, s ha nem tartaná magát ehhez, vegye természetesnek, ha az ügyelő figyelmezteti erre.

Bár, mint mondtam, az ügyelő nem vezetője a csoportnak, könnyen megtörténhet, hogy a csoport tagjai mégis amolyan „főnökként” viszonyulnak hozzá, míg bele nem szoknak az ilyen döntések és tanácskozások rendes formájába. Ezt leghamarabb onnan lehet észrevenni, hogy minden hozzászóló őhozzá, őfelé fordulva beszél, mint a hadseregben a tiszthez szokás, mintha ő volna itt a legfontosabb személy. Ha az ügyelő ilyet tapasztal, nem árt tapintatosan (esetleg szelíd humorral) figyelmeztetni a társaságot, hogy most ők hozzák a döntést, tehát mindenki mondanivalója mindenkihez szól, szebb lesz hát, ha egymáshoz beszélnek. Ez mindjárt közvetlenebb, nyugodtabb munkaléggé válik, és oldja a „nagy alkalmak” feszes és feszélyező görcseit. Éppen ezért az ülésrend és térkihasználás is fontos: ne azzal kezdjük,

hogy három vagy öt tagból álló prezídiumot választunk („az ülés jobb lebonyolítása végett”), vagy bizonyos személyeket tudatosan kiemelt helyre ültetünk, hanem – ha ezt a csoport kis létszáma megengedi – ülünk körbe, úgy, hogy beszélgetés közben mindenki láthasson mindenkit, és mindenkihez szólhasson.

A döntéshozásnak ebben az első szakaszában az elhangzottakat semmilyen tekintetben nem értékeljük és nem is kommentáljuk, hiszen nem ez a cél, hanem hogy a kérdéssel kapcsolatban minél több információ felszínre kerüljön. Ha a tárggyal kapcsolatosan valami más információnk van, amely eltér attól, amit egy korábbi hozzászóló előadott, azt a magunk hozzászólásában mondjuk el.

Mikor az ügyelő úgy látja, hogy a folyamat ennek a szakasznak elért a végére, akkor megkérdezi, hogy ehhez van-e még valakinek új mondanivalója (nehogy legyen, és annak meghallgatása nélkül menjünk tovább). Mivel nem mindenki egyformán bátor a szólásra, nem árt, ha az ügyelő személy szerint is megkérdezi azokat, akik még nem szóltak hozzá, hogy ők nem szerettek volna-e mondani valamit. Ha nincs új mondanivaló, akkor röviden összefoglalja, immár rendszerezve az addig elhangzottakat, hogy az egész áttekinthetőbb legyen, és ellenőrzi, hogy ezzel az összefoglalással meg van-e mindenki elégedve, nem maradt-e ki belőle valami lényeges. (Ezt egyszerűen megkérdezi, s akinek valami kifogása van, elmondja. A kérdést azonban ne úgy tegye fel, hogy „Meg van-e mindenki elégedve?”, hiszen erre szinte egységes bólogatás lesz a válasz, s magunk sem vesszük észre, hogy mi itt valójában mások helyett is bólogatunk, hanem kérdezze inkább így: „Van-e valakinek hozzáfűznivalója?” Ez személy szerint szól mindenkihez, ezért célravezetőbb.) Ha a beszélgetés során felszínre került információk nem túlságosan sokrétűek, tehát ha mindenki számára könnyen áttekinthetőek, ezért szükségtelen őket külön rendszerezni, akkor az első szakasz végén az összegezés el is maradhat, hiszen a fölösleges ismétlés csak időpazarlás.

A döntéshozás *második szakasza* a probléma megoldására vonatkozó javaslatok összegyűjtése. A javaslatok az előző szakaszban felszínre került információk alapján, azok egészének figyelembevételével fogalmazódnak meg. Abból indulunk ki, hogy mindenki javaslata, véleménye egyformán értékes, és igyekszünk is ehhez mérten viselkedni. Először csak listászerűen rögzítjük a javaslatokat, ötleteket, nem értékeljük őket, hiszen ez akadályozhatja az újabb ötletek felbukkanását. A cél itt az, hogy minél több javaslat hangozzék el, hogy legyen miben válogatni, tehát nem annyira a minőségre, mint inkább a mennyiségre törekszünk. (A kezdő ügyelő figyeljen arra, hogy az értékelés tilalma rá is vonatkozik, sőt rá inkább, mint másokra. Ha valamelyik javaslat neki nagyon tetszik, és felkiált örömeiben, hogy „Ez az!”, akkor a javaslattal kevésbé rokonszenvezők ezt úgy fogják magyarázni, hogy ő megengedhetetlenül beleavatkozik a döntéshozás menetébe, és valójában nem semleges, hanem ravaszul irányítja az egészet, amerre ő akarja – s a jó együttműködéshez szükséges bizalom nyomában odatesz.)

Ebben a szakaszban senkitől sem várunk részletes, kidolgozott javaslatokat, inkább

ötletek ezek, amik ilyenkor felmerülnek: képlékenyek, menet közben alakíthatók, vázlatosak, olykor jelzésszerűek. Az ötletgyűjtés folyamán senki sem kell hogy tekintettel legyen a már elhangzott javaslatokra, nyugodtan előállhat olyannal is, amely valamely korábbival minden tekintetben teljesen ellenkezik.

Mikor a csoport kifogy az ötletekből – ezt az ügyelő rákérdezéssel ellenőrzi –, akkor következik e szakasz második része: kiválasztani a beérkezett javaslatok közül azt az egyet vagy azt a két-három egymáshoz közel állót, amelynek továbbfejlesztésével ki lehet alakítani a végső döntést.

Ha vannak olyan javaslatpárok, amelyek egyértelműen és menthetetlenül kölcsönösen kizárják egymást, mert homlokegyenest ellenkeznek, akkor először is megkérdezzük az illető javaslatok indítványozóit: beleegyeznek-e abba, hogy ne ezek valamelyikére próbáljuk a végleges döntést alapozni? Az ilyenek ugyanis nagyon megosztó jellegűek, ezekre bajosan lehetne konszenzust építeni, hiszen világos, hogy ha az egyiket úgy, ahogy van, elfogadnánk döntésként, az a másik gazdáját bajosan elégítené ki. Ha a javaslattevők érett, felelősségteljesen gondolkodó emberek – márpedig a konszenzusos döntésfolyamatban ezt mindenkiről feltételezzük –, akkor ezt be fogják látni maguk is, és nem fognak ebből presztízskérdést csinálni, hiszen itt mindenkinek úgy kell a dologhoz hozzáállnia, hogy ez a csoport nem azért van együtt, hogy *valaki javaslatát* fogadja el, hanem hogy megtalálja azt a *megoldást*, amely az adott helyzetben a legcélszerűbb, s amely ugyanakkor lehetőleg mindenki számára elfogadható. (A konszenzusos döntés módszerének megtanulása és bejáratása egyébként nemcsak azt jelenti, hogy elsajátítunk bizonyos technikákat és rutint, hanem azt is, hogy kialakítjuk magunkban az ehhez szükséges készségeket, magatartásformát és viszonyulásmódot. Ez nem olyan nehéz, mint amilyennek tűnik, hiszen valójában sokkal több felelősségteljesen gondolkodó ember van közöttünk, mint esetleg némelyek gondolnák, csak az általunk alkalmazott rossz, destruktív módszerek nem teszik lehetővé, hogy ez mindig ki is derüljön.) Mivel azonban mindenkinek kedves a maga ötlete, lehetséges, hogy hajlandók lesznek ugyan beleegyezni, de csak azzal a feltétellel, hogy menet közben ezekről nem fogunk elfelejtkezni, s ha valamit be lehet építeni belőlük a végső döntésbe, akkor azt nem fogjuk elmulasztani. Ezt nyugodtan el lehet fogadni, de akkor komolyan is kell venni. Hiszen ebben a szakaszban a javaslatok rostálásakor amúgy sem ejtünk el véglegesen egyet sem, hanem a következő szakaszban, amennyire lehet, mindegyiket igyekszünk figyelembe venni és felhasználni belőlük az értékes elemeket.

Ezután megnézzük, hogy a fennmaradó javaslatok közül melyek azok, amelyek a döntésfolyamat jelenlegi szakaszában a legnépszerűbbek, amelyek körül tehát a legnagyobb fokú a konszenzus. Ezt többféleképpen is ki lehet deríteni, a legegyszerűbben kézfeltartással. Ha így járunk el, jó, ha az ügyelő világossá teszi mindenki számára – legalábbis eleinte –, hogy ez csak egyszerű tesztelése az egyes javaslatok népszerűségének, semmiképpen sem döntésjellegű szavazás. Célszerű, ha a kérdést valahogy így teszi fel, miután emlékeztetés- és

összefoglalásképpen felsorolja a fennmaradt javaslatokat: „Ki szeretné, ha azt a javaslatot vennék alapul a döntés végső formájának kialakításához, hogy ...?” Ez tartalmilag jelzi, miről van szó, de a kérdés formája sem lényegtelen: miután ugyanis a javaslatok összegyűltek, ezeket mint a csoport közkincsét kell hogy kezelje mindenki, főként pedig az ügyelő, tehát ettől kezdve ne X vagy Y javaslatáról beszéljünk, hanem tartalomszerűen hivatkozzunk rá, amint azt fentebb is látjuk. Ezzel jelezzük, hogy ha valamely javaslatot elfogadhatónak tartunk, vagy fordítva, használhatatlannak, akkor ezt nem azért tesszük, mert X-től vagy Y-től jött, hanem mert bárkitől származott volna is, ugyanez volna róla a véleményünk.

Mikor a döntésre vonatkozó javaslatok egyeztetése és pillanatnyi népszerűségük kipuhatólása által a legcélravezetőbbnek tűnő változatot azonosítottuk, úgy látván, hogy annak továbbfejlesztéséből jó döntést alkothatunk, tulajdonképpen már át is léptünk a döntéshozás *harmadik szakaszába*, amikor is a leendő döntés alapjának tekintett javaslatról beszélgetünk, szem előtt tartva a többit is. Jó, ha mindjárt az elején megkérdezzük, van-e valaki, akinek nyomós okai vannak arra, hogy ezt a javaslatot mindenestül alkalmatlannak találja erre a célra. Ha van, kérjük meg, hogy fejtse ki részletesebben, miért. Ne érzük be általánosságokkal. Ha valaki például azt válaszolná, hogy rendkívül veszélyesnek látja a dolgot, kérjük meg, hogy mondjon erről többet: milyen veszélyeket lát benne, s nincs-e valami javaslata arra, hogyan lehetne ezeket elhárítani. Lehet, hogy a felhozott ellenérvek olyan meggyőzőek lesznek, hogy a csoport ezt a javaslatot mindenestül elveti, s egy másikat választ a leendő döntés alapjául. De az is lehet, hogy a javaslatnak csak egy elemét fogja mással helyettesíteni, olyannal, ami az óvatosabbak kívánságát is kielégíti. Kiderülhet azonban, hogy az aggodalmas vélemény gazdája egy téves információ alapján szólt a javaslat ellen, s a csoportban van valaki, aki ezt helyesbíteni tudja, ami által elhárul az akadály a javaslat elfogadása előtt.

Ügyeljünk arra, hogy az egészzel vagy a részletekkel szembeni fenntartásainkat lehetőleg úgynevezett én-közlésekkel mondjuk el: ne azzal érveljünk hogy ez a javaslat nem jó, mert ostobaság, mert ilyen meg amolyan, hanem mondjunk valami ilyesmit: „Nekem ez a javaslat azért nem tetszik, mert úgy látom, hogy nem oldja meg megnyugtatóan ezt és ezt a problémát.” Vagy: „Én ezt a javaslatot nem szívesen támogatnám, mert úgy érzem, hogy sértené (valakik) érdekeit.” Sohase beszéljünk más helyett és más ellen, hanem a magunk véleménye mellett érveljünk, azt indokoljuk meg világosan, hogy milyen nyomós érvek miatt nem tudjuk mi (pontosabban: nem tudom én) támogatni a másik javaslatot. Ha az ügyelő azt hallja, hogy ilyesmi hangzik el: „Mindnyájan tudhatjuk, hogy X ezt csak azért javasolja, mert úgy gondolja, hogy ...”, akkor kérje meg a beszélőt, hogy (1) csak a saját nevében beszéljen, ne mindenki helyett, és hívja fel a figyelmét, hogy (2) sokkal egyszerűbb és biztosabb módja is van annak, hogy X indítékait megtudjuk, hiszen itt van közöttünk, majd mindjárt megkérjük, hogy mondja el ő maga, miért javasolta éppen ezt.

Már ebből is látszik, mi e szakasz lényege: a javaslatot alaposan megvizsgáljuk, egészében is meg elemeire bontva is. Először is megnézzük, milyen következményei lesznek annak, ha ezt a javaslatot fogadjuk el. Fontos feltenni azt a kérdést, hogy mi fog attól *a gyakorlatban megváltozni*, ha így döntünk. Mert lehet, hogy egy javaslat tetszetősen hangzik, és nagyfokú konszenzus is mutatkozik körülötte, de alaposabban megnézve kiderül, hogy ellenvetések csak azért nincsenek, mert a gyakorlatban nem hozna semmi változást, tehát senkit sem zavarna, ha elfogadjuk is. Az ilyen döntésnek pedig semmi haszna. Szerencsére majd minden csoportban vannak olyanok, akik ennyivel nem érik be, még a kicsivel többel is nehezen, ezért nem valószínű, hogy konszenzussal ilyen céltalan döntést lehetne hozni. Meg kell beszélni, milyen várható hatása lesz a döntésnek az emberek érzelmeire (ha olyan a helyzet, mind a magunk térfelén, mind a másikon) és magatartására. Ezek fontos elemei a következmények elemzésének. Gondolkozni kell arról, mi lesz a közvetlen hatása, de arról is, hogyan illeszkedik ez távlati céljainkba: nem lesz-e olyan, hogy azok elérését később nemhogy segítené, hanem egyenesen akadályozza?

A javaslat elemeire bontása nemcsak a jobb áttekintés érdekében szükséges, hanem fontos lépés a konszenzus kialakítása felé. Míg szét nem szedtük, lehet, hogy van egy kisebbség, aki nem tud vele egyetérteni. Menet közben kiderülhet, hogy nem az egészszel nem ért egyet, hanem csak egy kis részletével. Ilyenkor vagy az történik – ha a kisebbség véleménye megalapozottnak bizonyul –, hogy a többség abban a kis részletben megérti és elfogadja, hogy a kisebbségnek igaza van, s a csoport a javaslatot ilyen tekintetben úgy módosítja, hogy a kisebbség is elfogadhassa, vagy pedig az illető részletkérdés kapcsán más érvek is felmerülnek a beszélgetés során, s a kisebbség érti meg, hogy elképzelései pillanatnyilag használhatatlanok. Az a fontos, hogy mindenki mondhasa el, mivel nem tud egyetérteni a részletekben, s úgy alakítsuk a döntést, hogy az a végén lehetőleg mindenkinek megfeleljen. Így, részletről részletre haladva változik, alakul a javaslat, mígnem egyszer csak körvonalazódnak kezd a döntés végső formája. Eközben nem szabad elfelejtkezni a többi javaslatról sem, hiszen azok értékes elemeket tartalmazhatnak a részletek módosításához.

Így érkezünk el a döntéshozás *negyedik szakaszához*, amikor is az ügyelő rendszerezve összefoglalja, hogy mire jutottunk eddig. Először azt összegezi, miben értünk egyet. Ezzel kell kezdeni, mert ez segíti a csoportot a továbbjutásban, ez erősíti a bizalmat. Ha a javaslat újabb formájába, valamelyik részlethez a kisebbség véleménye is beépült, ezt ne mulassza el külön megemlíteni, mert így érzékelhetővé teszi, hogy az alakuló döntés mindnyájunké lesz, nem egyszerűen egy többségben lévő részé. Utána mondja el, melyek még a vitás pontok, részletek. Ez a szakasz a műhelymunka forgácsainak eltakarítása – azért van rá szükség, hogy tisztábban lássuk a helyzetet. Újra megfogalmazza a javaslatot, immár az összes változtatásokkal.

Ha szükségesnek látszik, ezen a ponton lehet egy kis szünetet tartani, hogy ezalatt mindenki mérlegelhesse magában a helyzetet, egy kicsit leülepíthesse gondolatait.

Az *ötödik szakasz* a konszenzus ellenőrzésével kezdődik: az ügyelő felteszi a kérdést, valahogy így: „Tehát úgy tűnik, mindenki egyetért azzal, hogy ... Van-e valakinek ellenvetése vagy kiegészítése?” Itt – de korábban is – fontos, hogy *egyszerre csak egy dolgot* kérdezzen. Nem jó kérdés például az, hogy: „Egyetért-e mindenki azzal, hogy mához két hétre tizenkét órákor a református parókián negyven ember jelenlétében ... stb.”, hiszen lehet, hogy valaki egyetért a helyszínnel, de nem az időponttal is, vagy a dátummal igen, de az órával nem. Esetleg a negyven embert sokallja vagy keveselli. Mindig az általánosabb elemekből, az egészből kell kiindulni, s onnan haladni a részletek felé.

Ezáltal pontosan kiderül, mindenki számára bizonyossá válik, mi az, amiben teljes az egyetértés, a dolognak ezt a részét tehát félre lehet tenni. Ettől kezdve erről nem esik több szó, kizárólag a fennmaradt vitás pontok körüli nézetek egyeztetése van még hátra. Egymás véleményének meghallgatásával, ezek felelős mérlegelésével ezekben is meg lehet találni azt a megoldást, amely mindenki számára elfogadható.

Ekkor következik a *hatodik szakasz*: maga a döntés. Immár végleges formájában kerül a csoport elé a javaslat, az ügyelő ellenőrzi, hogy egészében véve elfogadhatónak találja-e mindenki. Külön megkérdi, hogy nincs-e valakinek valami hozzáfűznivalója. Ha nincs, akkor a javaslatot a csoport döntéssé nyilvánítja. Ha valakinek nyomós oka van rá, hogy mégse értsen egyet, akkor azt komolyan kell venni, s ha szükséges és indokolt, akkor abban a részletkérdésben vissza kell lépni valamelyik korábbi szakaszba. De semmiképpen sem kezdjük az egészet előlről!

A döntés megszületése után nyomban határozni kell a végrehajtásról is: ki hajtja végre, mikorára, milyen eszközökkel. Meghatározzuk, mivel kell kezdeni, mit kell elintézni, kivel kell tárgyalni. Jó, ha a feladatokat szétosztjuk, s a további együttműködés formáinak meghatározását a végrehajtókra hagyjuk. Sokszor nehezen akad vállalkozó; ha lehet, senkire se erőltessünk rá olyasmit, amit nagyon nem neki valónak érez. A konszenzusos döntés azonban olyan hangulatot teremt, hogy legtöbbször önként elvállalja valaki a végrehajtásnak azt a mozzanatát, amelyhez a leginkább kedvet érez. Ezért az ügyelő az egyes mozzanatokhoz érve jó, ha felteszi a kérdést: „Ki vállalná ezt el?” Az így vállalt feladatot ugyanis mindig nagyobb lelkesedéssel végzi az ember, ezért eredményesebben.

Ha hosszabb lefutású döntést hoztunk, egy bizonyos idő után, miután már van némi tapasztalat az alkalmazásában, a döntésre vissza lehet térni, hogy lássuk, még mindig jónak tartja-e mindenki, vagy van, aki az azóta szerzett tanulságok alapján valamilyen részlet módosítását látná jónak. Ne féljünk az ilyesmitől – minden döntést emberek hoznak, egyik sem szentírás, hogy akkor is tartanunk kelljen hozzá magunkat, ha utólag nem a legszerencsésebbnek bizonyul, csak azért, mert egyszer így döntöttünk.

(Az esetleges félreértések elkerülése végett jegyzem meg, hogy egy döntés attól még nem lesz konszenzusos, hogy nem szavazással hozzák, de mindenki beleegyezik. Ha egy csoport vezetője diktatori módon kijelenti, hogy márpedig így lesz, s a többiek meg sem

mernek szólalni, hanem rábólintanak, vagy csak azért mennek bele, hogy elkerüljék a konfliktust, de valójában nem értenek vele egyet, az nem konszenzus, hanem a vezető részéről basáskodás, az ezt eltűrők részéről pedig gyámoltalanság.)

Az ügyelő nem felelős azért, ha a csoport nem tud eljutni a döntéshez. Nem kell kieroszakolnia a döntést. Lehet, hogy rossz a hangulat, indulatosak, türelmetlenek az emberek, ilyenkor jobb, ha a döntést elhalasztjuk, de már itt megegyezve abban, hogy mikor és hol folytatjuk. Ilyen hangulatban úgyis nehezen születnek jó döntések. Az sem az ő hibája, ha a csoportból nem jönnek jó ötletek. Megtörténik, hogy menet közben kiderül, hogy a döntés azért nem tud megszületni, mert nincs hozzá elég információ. Ilyenkor máskorra kell halasztani a döntést, pontosan meghatározva, hogy akkorra kik milyen információkat fognak megszerezni. Ha ez csak egy részletkérdés vonatkozásában áll fenn, az eddigi munkát nem hagyjuk kárba veszni: amiben már megegyeztünk, azt következő alkalommal már nem tárgyaljuk újra.

Előfordulhat olyan eset is, hogy sürgősen kell dönteni, de a konszenzus nem alakul ki, mert van egy kisebb csoport, aki sehogyan sem tud elfogadni bizonyos részleteket, nem makacskodásból, hanem mert úgy látja, hogy az a megoldás az egész csoportra nézve veszélyes vagy káros lehet. Nem tudja vállalni. A csoportnak mégis döntenie kell. Ilyenkor sem a szavazás a megoldás (hiszen annak eredménye előrelátható), hanem az, hogy megkérjük a kisebbséget: egyezzen bele – azzal a feltétellel, hogy ebből azért nem fogunk divatot csinálni –, hogy nélküle hozunk döntést. Ilyen esetben viszont le kell szögeznünk, hogy azok számára, akik a döntésben nem vettek részt, a végrehajtás nem kötelező. Mert senkire sem erőszakolhatjuk rá a magunk döntését, ha egyszer nem ért vele egyet.

Lehet, hogy az Olvasó most úgy gondolja, hogy ez szépnek szép, de nagyon bonyolult. Leírva csakugyan annak tűnhet. A gyakorlatban azonban ezt sokkal egyszerűbb csinálni, mint így elmondani. Az már igaz, hogy a szavazás ennél kevesebb észbeli erőfeszítést igényel, és pillanatok alatt megvan. De míg a szavazás – mindenki tapasztalhatja – rossz hangulatot teremt, a konszenzusos döntés mindig meglelégedéssel és sikerélménnyel végződik. Ha az emberek érzik, hogy közösen, mindenki véleményének figyelembevételével olyan döntést hoztak, amely mindenkit kielégít, akkor a döntés végrehajtása nem fog elnapolódni. Éppen ezért ha minden helyi RMDSZ-szervezetben így hoznák a döntéseket, de nemcsak ott, hanem a megyei szervezetek vezetőségében, az Országos Elnökségben és – miért ne? – a KOT-üléseken, sőt a kongresszuson is, akkor egészen más lenne a hangulat, eredményesebb lenne a munka, minden jobban működne, a hatalmi szempontok érvényesítésének pedig az ilyen döntéshozás lényegéből adódóan sokkal kisebb tere lenne. De nemcsak az RMDSZ-ben lehet ezt alkalmazni, hanem mindenütt, ahol döntéseket kell hozni, egyházi tanácskozásoktól iskolai tantestületi gyűlésekig, sőt a falusi, városi és megyei tanácsokig. (Ha ez utóbbiakban ennek csak valami olyan rendszabály volna az akadálya, amelyet az illető testületek nem változtathatnak meg, s amely kötelezővé teszi számukra, hogy szavazással döntsenek, azt

nagyon egyszerűen át lehet hidalni: konszenzussal kialakítjuk a döntést, utána pedig játszunk egy kicsit: az így hozott döntést egyhangúlag megszavazzuk – hogy adjuk meg a császárnak is, ami az övé.)

A másik aggály az lehet, hogy ez nagyon időigényes dolog. Idő valóban kell hozzá. Jó munkát nemcsak a döntéshozásban: sehol nem lehet sebtében, összecsapva végezni. Ehhez is idő kell – majdnem annyi, mint amennyit a jelenleg alkalmazott rendszerben a szavazást megelőzően a különböző táborok, csoportok megszervezésére meg az üres, demagóg kortesbeszédre pazarlunk. Csakhogy míg mindez tisztára időpocséklás, mert a problémák megoldása terén egy tapodtat sem jutunk vele előre, a konszenzusos döntés során a teljes időt a probléma elemzésére és a minél jobb megoldás megtalálására fordítjuk – mégpedig úgy, hogy közben a közösséget is építjük, nem pedig szétziláljuk. Ráadásul van egy olyan sejtésem, hogy mivel a konszenzusos döntésnek rendje van, és mindenkit rendtartásra kötelez, ennek bevezetésével felére lehetne csökkenteni mostani végeérhetetlen – és olykor mégis döntés nélkül vagy sebtében összecsapott olyan-amilyen döntéssel végződő – tanácskozásaink időtartamát.

A harmadik aggály sejtésem szerint így hangzik: ez mind szép, ha egy eszményien jó helyzetre, fejlett kultúrára gondolunk, de nálunk erről csak beszélhetünk esetleg, mert a gyakorlatban úgysem működne, hiszen ehhez olyan emberek is kellenek, akik fegyelmezetten, felelősségtudattal tudnák ezt csinálni – de nézzünk csak szét, hogy milyenek is vagyunk! Erre azt mondanám: nézzük meg azt is, hogy ez a tapasztalatunk honnan származik! Onnan, hogy megfigyeljük az embereket, hogyan viselkednek a mostani rossz rendszer működtetése közben. És azt látjuk, hogy pontosan úgy viselkednek, ahogyan ebben a rendszerben viselkedni lehet. Olyanok, amilyenekké teszi őket a rendszer. Nem szívesen teszik, de jobbat nem tudnak. Vegyük észre, hogy ha egyenként elbeszélgetünk ezekkel az emberekkel, hányszor megbizonyosodhatunk róla, hogy jó szándékúak, jót akarnak, szívesen tennének is valamit, felelősséget éreznek a közösség problémái iránt – s mégis, mikor összegyűlnek vitatkozni és dönteni, mintha nem is ugyanazok volnának: a rossz rendszer nem teszi lehetővé, hogy mindezek a szép tulajdonságok előtérbe kerüljenek, hanem csak a széthúzást, az ellenkezést termeli. Azt persze elfogadom, hogy kezdetben a konszenzusos döntéshozás gyalázatosan fog menni, sok boldogtalankodással, majdnem olyan rosszul, mint mostani tanácskozásaink, de így tanulnak majd meg az emberek egyre jobban és jobban együttműködni a másikkal, elfogadni a más vélemény létjogosultságát akkor is, ha nem értünk vele egyet, tudatosan tiszteletben tartani mások óhajait. Nagyon hasznos lenne, ha – legalábbis kezdetben, de ha szükséges, később is – a csoport minden döntés után kiértékelné, hogyan zajlott le a folyamat, mi volt benne jobb, mint előző alkalommal, miben léptünk előre, milyen nehézségek merültek fel, ennek mi (nem ki!) volt az oka, s hogyan lehetne ezeket a jövőben elkerülni. Az ilyen tapasztalatokból mindig sokat lehet tanulni.

A konszenzusos szavazás módszere

Mivel bizakodó ember vagyok ugyan, de hiú ábrándokat nem szeretnék kergetni, azt hiszem, nem sok esélyünk van arra, hogy még ha holnap elkezdenénk is, a szavazás nélküli konszenzusos döntéshozás módszerét a közeledő rendkívüli RMDSZ-kongresszusig úgy be tudjuk gyakorolni, hogy azt ott akár kisebb zökkenőkkel is alkalmazhassuk. Ezért is ismertetem a továbbiakban a konszenzusos szavazás módszerét Peter J. Emerson *Consensus Voting Systems* c. könyve alapján. Ezt ugyanis nagyon könnyű megtanulni, maga a szavazás semmivel sem bonyolultabb, mint mondjuk egy lottószelvény kitöltése. Kevésbé hatékony ugyan a közösségépítésben, mint a konszenzusos döntés szavazás nélküli formája, de a mindössze két lehetőséget biztosító „igen/nem” rendszerű szavazással szemben kétségbevonhatatlan előnyei vannak, emellett nagymértékben korlátozza a többségelvűség automatikus érvényesülését, mert ezzel a módszerrel nem azt mérjük, hogy melyik javaslatot vagy jelöltet támogatják többen, hanem hogy melyik elfogadása, illetve megválasztása körül nagyobb az egyetértés foka a döntéshozó csoport egészét tekintve.

Mielőtt azonban ennek ismertetésére rátérnék, szeretnék még elmondani valamit a döntések természetéről. Egyszerűség kedvéért vegyük azt az esetet, hogy elnököt szeretnénk választani az RMDSZ-nek. Van mondjuk hat jelölt – mert miért ne lehetne? Több mint másfél millió magyarból csak kitelik tán ennyi okos ember! Kit kell ezek közül megválasztani? Nyilván a legalkalmasabbat, a legjobbat szeretné mindenki. A bökkenő csak az, hogy nincs egy pontos mérce arra, hogy melyik a legjobb. Egyesek szerint Kis, mások szerint Nagy, vannak akik Kövért szeretnék, mások viszont Soványt. Világos, hogy egy ember egyedül nem döntheti el, ki a legalkalmasabb. Igen ám, de vajon kétszáz ember jobban el tudja ezt dönteni? Még világosabban: ha egy ember egyedül nem elég okos egy ilyen döntéshez, vajon kétszáz ember együtt okosabb-e, mint egy ember?

Sokan gondolkozás nélkül rávágnák, hogy persze. Ez azonban csak azt jelentené, hogy nem vették észre azt a lényeges különbséget, amely egy határozat közös kidolgozása és egy személy közös megválasztása között fennáll. A határozathozatal folyamán az eredeti javaslat részleteiben módosul, folyton javul a minősége (legalábbis így volna rendjénvaló), éspedig éppen a döntéshozó testület egyes tagjainak hozzájárulása révén. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy több embernek több jó ötlete támadhat, mint egynek, és több információja is van a helyzet jobb megítéléséhez, s ezek az információk összeadódnak, illetve kiegészítik egymást, ilyen helyzetben valóban működik a kollektív bölcsesség: több ember, ha jól együttműködik, jobb döntést hozhat, mint egy. Szinte azt lehet mondani, hogy kétszáz ember együtt okosabb (lehet), mint egy ember.

De mi történik akkor, mikor elnököt választunk? Itt egy emberről van szó, akihez mi semmit hozzá nem adhatunk, semmit belőle el nem vehetünk, de nem is ezt akarjuk, hanem eldönteni, hogy így, ahogy van, a maga valóságában ő-e a legalkalmasabb az elnökségre, vagy nem. Ehhez mindnyájunknak van egyfajta mércénk, ami tulajdonképpen elvárásainkból

áll össze. Ha kétszáz ember együtt alkalmazza ki-ki a maga mércéjét, attól még nem fog létrejönni az abszolút mérce, amelynek alapján csalhatatlanul meg tudhatnánk állapítani, hogy ki az alkalmasabb. Hanem legfeljebb létrejön valami átlagféle. Mármost az átlagoknak az a tulajdonságuk, hogy fölötte állnak a legalacsonyabb szintnek, de jóval alatta maradhatnak a legmagasabbnak. (Ezt csak Ceaușescu nem tudta, különben nem hirdette volna meg egyik beszédében országos programként azt a rendkívül eredeti jelszót, hogy: „Egy megye se maradjon az országos átlag alatt!”) Ami azt jelentené, ha ezt most okosságra akarnánk fordítani, hogy ilyen dolgokban kétszáz ember együtt korántsem olyan okos, mint a köztük lévő legokosabb. Az igaz, hogy együttvéve több információjuk van, mint bármelyiknek külön-külön, de itt az információk nem egyesülnek, hanem ki-ki a maga információi és elvárásai szerint alakítja ki a maga mércéjét.

Mindez csak arra volt jó, hogy legyen teljesen világos: ha a kétszáz ember közül mondjuk száztizenöt Soványra szavaz, akkor ebből nem azt fogjuk megtudni, hogy tehát Sovány a legmegfelelőbb ember az elnöki funkció betöltésére. Hogy ki volna a legmegfelelőbb, arról semmivel sem tudunk többet, mint amennyit a szavazás előtt tudtunk. (Egyébként elég valószínű, hogy ha van egyáltalán ilyen, hogy „a legmegfelelőbb”, az nem is szerepel a jelöltek listáján, hanem éppen ügyes-bajos dolgait intézi valahol.)

A szavazásból viszont mégis megtudtunk valamit: azt, hogy a legtöbben Soványt akarják elnöküknek. Az ilyen szavazás voltaképpen alapszabálya tehát nem az, hogy okvetlenül a legalkalmasabbat kell megválasztani, hanem az, hogy azt kell elnöké választani, akit a legtöbben akarnak. Hogy valami képzeletbeli abszolút mérce szerint valóban ő-e a legmegfelelőbb, az végeredményben másodlagos kérdés.

Ebben a rendszerben azonban még csak az akarat valamiféle átlaga sem jön létre, hiszen a kisebbségben maradók, akik nem Soványt akarják elnöknek, sőt talán nagyon is nem akarják, voltaképpen csupán asszisztáltak ahhoz, ahogy a többség Soványt megválasztotta elnöknek. Az ő véleményük itt mindenestül elvész, nem épül be valamiféle átlagba, hiszen teljesen mindegy, hogy ők ott voltak-e egyáltalán vagy sem, az eredmény gyakorlatilag így is, úgy is ugyanaz. A döntés érvényességét, véglegességét és a megválasztott személy státusát csöppet sem érinti az, hogy ötven fölött hány százalékkal nyerte meg a választást. Ráadásul, mivel ez egy kétváltozós, „igen/nem” rendszerben történik, elég nagy kisebbség jön létre, amellyel egyszerűen nincs mit kezdeni.

A konszenzusos szavazás egyik előnye, hogy ki lehet vele alakítani az akarat valamiféle átlagát, amely tulajdonképpen a konszenzus alapja, tehát jó kiindulópont a további együttműködéshez.

A szavazók ebben a rendszerben is kapnak egy-egy szavazócédulát, amely az összes jelöltek nevét feltünteti, jelen esetben hatot – mindegy, milyen sorrendben, de hogy legalább ebből ne legyen baj, legjobb ezt sorshúzással eldönteni vagy a betűrendet követni. A szavazók feladata pedig az, hogy legkedvesebb jelöltjüknek adjanak hat pontot (mert hat

jelölt van), azaz írjanak egy 6-ost az illető neve mellé. Akit szintén elfogadhatónak találnának, ha nem is a legjobbnak, annak adjanak 5 pontot. És így tovább lefelé haladva a preferenciaskálán jussanak el addig, akit a legkevésbé látnának szívesen az elnöki székben, és annak is adjanak 1 pontot, mert különben a szavazat nem érvényes. Minden név mellett kell szerepelnie egy számnak.

Itt tehát az történik, hogy a szavazók rangsorolják a jelölteket aszerint, hogy kit mennyire tartanak elfogadhatónak. Figyelemreméltó tulajdonsága ennek a rendszernek, hogy senkit sem kényszerít arra, hogy valakinek is ellene szavazzon: mindenki mindenkire szavaz, de úgy, hogy közben egyértelműen kifejezi a maga preferenciáját. (Azért is hívják még ezt a rendszert referendum helyett preferendumnak.) Emellett a véleménynyilvánítás sokkal inkább hasonlít ahhoz, ahogyan az természetes körülmények között, általában történik, nincs beszorítva a „vagy igen, vagy nem” kényszerébe. Nem a kizárólagosság irányába tereli az embert, hanem inkább annak elfogadása felé, hogy mások javaslata is jogosult lehet. Ennek jegyében a szavazó legalább egy pontot még annak is ad, akiben pedig maga nem sok dicsérnivalót találna, hiszen bármilyennek tartaná is amúgy azt a személyt, ha egyszer valakik őt javasolták elnöknek, ezt is tudomásul kell venni, el kell fogadni mint egy lehetséges véleményt, még ha nem értünk is vele egyet.

Már ez is valami, a rendszer nagy értéke azonban abban áll, hogy a végén a döntés egyfajta átlagon fog alapulni, és ebben az átlagban valahol mindenkinek benne van a véleménye. Elnöknek ugyanis azt fogják majd megválasztani, aki *összesen* a legtöbb pontot kapta. Ez az összeg a neki ítélt 6 pontokból, 5 pontokból stb. jön össze, de az 1 pontok is benne vannak. Egyáltalán nem biztos, hogy azt fogjuk megválasztani, aki a legtöbb 6 pontot kapta. Lehet, hogy a 200 szavazóból 115 ugyan 6 pontot ad Soványnak, de a fennmaradó 85 szavazó csupa 1 pontokat ad, ami az összes pontok számát ($115 \times 6 = 690$, $85 \times 1 = 85$, $690 + 85 = 775$) annyira lecsökkenti, hogy Sovány nem éri el mondjuk a Kis pontszámait, akinek ugyan csupán 65 szavazó ad 6 pontot, de sokkal többen adnak 5-öt, elég sokan 4-et, van valamennyi 3 pontja is, még 2 is, de 1 alig néhány. Így aztán nem Sovány lesz az elnök, ami tiszta szerencse, mert mint a pontszámok mutatják, ő egy teljesen akonszenzusos személy: egyesek nagyon akarják, mások meg nagyon nem – ebből csak veszekedés, ellenségeskedés, rossz hangulat és rendkívüli kongresszus lehetett volna.

Az eredmény értékelésekor természetesen itt is megoszlanak majd a vélemények. Lesznek, akik szerint ez a lehető legjobb döntés volt – nyilván azok mondják majd ezt, akik Kisnek 6 pontot adtak. Az 5 pontokat adók úgy fogják látni, hogy nem éppen a legjobb, de majdnem az. Mások szerint ez egy közepesen jó döntés, lesznek olyanok is, akik szerint ez a megoldás nem nagyon jó ugyan, de az adott helyzetben elfogadható. Akiknek kevésbé vagy még kevésbé tetszik az eredmény, azok sejtetően jóval kevesebben lesznek, mint akik elégedettek a döntéssel, de nem is ez a legfontosabb, hanem az, hogy ezúttal ők sem legyőzött kisebbségnek fogják érezni magukat, hanem – mivel a végeredménybe az ő

véleményük is beépült – sokkal könnyebben tudomásul veszik, hogy ez volt a köz akarata. A köz, nem pedig a többség. Mivel sem könnyen azonosítható kisebbség, sem ilyen többség nem keletkezik, a döntés folyamán és után a csoport nehezebben szakadhat ellenséges táborokra.

Ezzel szemben azt lehetne felvetni, hogy itt fennállhat az a veszély, hogy esetleg nem a legalkalmasabb jelöltet választjuk majd meg, hanem egy középszerűt. Az akarat kialakuló átlaga azonban semmiképpen sem érinti ezt a dolgot – hiszen ezt fennebb már végiggondoltuk egyszer. Az igaz, hogy a jelölt legalkalmasabb voltára ez a rendszer sem garancia, mint ahogy a többségi szavazás sem az. Nem is ebben tér el a két rendszer. Hanem abban, hogy míg ott a szabály így szól: azt kell megválasztani, akit *legtöbben akarnak*, itt a szabály a következő: azt választjuk meg, akit az illető közösség mérhetően *leginkább akar* – mint közösség, úgy, hogy ne csak a többség legyen megelégedve a döntéssel, hanem lehetőleg mindenki, vagy legalábbis tekintse elfogadhatónak. Az pedig egyáltalán nem valószínű, hogy ha valaki alkalmatlansága egészen nyilvánvaló, akkor olyan sok magas pontszámot kaphatna, hogy őt kelljen megválasztani. Ha pedig az alkalmatlanság nem nyilvánvaló, akkor ez alighanem azt jelenti, hogy ő is alkalmas lehet, még ha nekem nem rokonszenves is, vagy nem illik egészen bele az elképzelésembe.

E rendszer további előnye, hogy mivel soktényezős, kevésbé kiszámítható a várható eredmény. Ez nagymértékben céltalanná tesz minden manőverezést a szavazás előtt. Átalakul a választási kampány logikája is, aminek következtében magától eltűnik belőle az ellenpropaganda, hiszen azzal itt inkább kárt csinálhatunk a magunk jelöltjének, mint hasznot. Ha ugyanis én nagyon akarnám, hogy feltétlenül az én kedvencemet válasszák meg, akkor nemcsak a félig-meddig már őt pártolókat kell meggyőzőm, hogy neki adják a legmagasabb pontszámot, hanem az is ugyanolyan érdekem, hogy aki talán 1 pontot adna neki, azt is vegyem rá, hogy mégse 1 pontot adjon, hanem legalább 2-t, de lehetőleg 3-at. Márpedig ha ezt úgy akarom elérni, hogy becsmérlem az ő kedvencét, akkor biztosan nem fog a véleményén változtatni. Helyesen és célszerűen tehát csakis az jár el, aki nem más jelöltek ellen, hanem a magáé mellett korteskedik, minél jobb érvekkel alátámasztva a véleményét. Ezáltal sok bajtól lehet megszabadulni, mind a szavazás előtt, mind utána.

A konszenzusos szavazás módszerét nemcsak személyek megválasztásakor lehet alkalmazni, hanem olyankor is, amikor több javaslat között kell választanunk. Ilyenkor a konszenzus fokának növelését folytatni lehet azzal, hogy miután tudjuk, melyik javaslat a legnépszerűbb, megnézzük, melyik a második, és amit csak lehet, közmegegyezéssel beépítünk belőle az elsőbe. Így a végső döntés még több ember rokonszenvét fogja elnyerni. De akár tovább is léphetünk a harmadik, sőt negyedik javaslatig is: ha ezeknek vannak olyan elemei, amelyek közmegegyezéssel beépíthetők a döntésbe, az csak jót tesz a döntésnek is meg a közhangulatnak is.

E szavazási forma előnye, hogy nagy tömegben, akár országos szinten is alkalmazható.

Nálunk ugyan a pártok nagy száma miatt parlamenti választásokra nem lenne jó, így aztán már előre félni lehet a közelgő választási kampány felcsapó erőszakhullámától. Ha azonban honatyáinkban lenne annyi bölcsesség, legalább az elnökválasztás céljára a konszenzusos szavazás nagyon is alkalmas lenne. Tekintve, hogy a mi társadalmunk politikai véleményalkotása meglehetősen – hogy úgy mondjam – „elnökközpontú”, éppen az ő megválasztása körül feszülnek egymásnak a legnagyobb ellentétek. Ha legalább ezeket mérsékelni lehetne egy ilyen rendszerrel, már az is nagy jótétemény volna ennek az országnak. Erre azt mondhatni, hogy sehol a világon nem választanak így elnököt. Ez igaz. De ha már a mi demokráciánk úgyis olyan „eredeti”, miért ne lehetne legalább ebben igazán eredeti, és valóban jobb, mint az úgynevezett legfejlettebb nyugati demokráciák? S ha a nyugati társadalmak nem is annyira, a mienk nagyon is rá lenne szorulva egy kis nyugalmasabb, normálisabb politikai életre, hátha a konszenzus hangulatában jobban össze tudná szedni magát.

A konszenzusos szavazás eredményeiből százalékokban ki lehet számítani a konszenzus fokát. Ha 100 százaléknak vesszük a konszenzus elvi maximumát, amikor is minden szavazó ugyanannak a jelöltnek adja legmagasabb pontszámait, akkor egyszerű hármasszabállyal megkaphatjuk, mekkora a megválasztandó jelölt körüli konszenzus foka. (Az elvileg lehetséges legmagasabb pontszám egyenlő a jelöltek száma és a szavazatok száma szorzatával.) A maximális pontszám mellett van egy minimális is, ez megegyezik a szavazók számával, ez lévén az az eset, amikor minden szavazó 1 pontot ad ugyanannak a jelöltnek. Ez is konszenzus tulajdonképpen: közmegegyezés arra vonatkozóan, hogy azt a jelöltet a szavazók nem támogatják. A kettő között van egy olyan közbülső helyzet, amely néha – ezt a pontszámok megoszlásának elemzéséből lehet látni – körülbelül egyforma arányú határozott támogatásra és ugyanolyan határozott ellenzésre, tehát a konszenzus hiányára vall, az ilyen döntés nemigen szokott bevalni. (Szerencsére az ilyen javaslat általában nem is ér el annyi pontszámot, hogy mint döntés szóba jöhessen.) A jó döntés valahol a közép és a maximum között helyezkedik el, mennél közelebb az utóbbihoz, annál jobb. (A minimális és közepes százalékértékeket nem lehet úgy megadni, mint a maximumot, hiszen ezeket a jelöltek száma függvényében kell kiszámítani.)

Van azonban ennek a rendszernek egy feltétele: akkor működik jól, sőt akkor van igazán értelme, ha kettőnél több jelölt (illetve javaslat) között kell választani (amint az rendes esetekben természetes), és akkor kényelmes, ha a jelöltek száma legfeljebb 10–12. Ennél több jelölt esetében is alkalmazható, de akkor kétlépcsőssé kell alakítani. Ezt azonban nem részletezem. Remélem, hogy az RMDSZ kongresszusán nem két jelölt lesz majd, mert az a helyzet menthetetlenül két táborot fog képezni, és kitelik tőlünk, hogy megint... ne is mondjam. A vélemények sokfélék, a jó ötletek változatosak. Mennél több a jelölt, annál könnyebben megtalálhatja mindenki azt a változatot, amely az ő belátása szerint a legmegfelelőbb volna. Én hiszem azt, hogy ebben az országban nemcsak két rátermett

magyar ember van. Elég baj volna az nekünk, ha nem így volna. S ha tudnák ezek az emberek, hogy ezúttal nem egy dicstelen és kíméletlen harcban kell egy végeredményben megalázó szerepet vállalniuk, hanem egy olyan közös erőfeszítésben, amely nem a hatalmi pozícióért folyik elsősorban, hanem a konszenzusért és ennek folytán a dolgok további jó előmeneteléért, akkor talán a jelöltséget is szívesebben vállalnák.

Konszenzus az RMDSZ-ben – ábránd vagy lehetőség?

Visszatérve most már az RMDSZ gondjaihoz, a benne kialakuló csoportok közötti konszenzus szükségességének kérdéséhez, lehetetlen, hogy itt ne gondoljunk a következő problémára.

Mivel az egyes csoportok nemcsak más-más véleményen vannak, hanem a lényegét illetően azonos akaratot is más-más eszközökkel szeretnék érvényesíteni, felmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen összetett szervezetben, mint amilyen az RMDSZ, egyáltalán lehetséges-e az akarat konszenzusa. Hiszen hátha az egyik csoport a részleteket illetően éppen az ellenkezőjét akarja annak, amit a másik?

Aki úgy vélné, hogy az RMDSZ-ben a konszenzus nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg is lehetetlen, az gondolja viszont végig a következőket – de nagyon komolyan ám, mert ha igaza van, az rendkívül súlyos dolog, amely a megfelelő konzekvenciák levonására kell hogy kényszerítsen. Az RMDSZ létezik. Időnként döntéseket is hoz – hogy jókat-e vagy rosszakat, az most teljesen mellékes. Valamilyen döntéshozásra tehát alkalmas. A döntés az egész RMDSZ-é. Tehát nem ezé vagy azé a csoporté kell hogy legyen, hanem olyan, amely minden csoportnak megfelel, hiszen ha egyszer elfogadták, az mindenkire kötelező. A kérdés tehát az, hogy lehetséges-e ilyen döntés az RMDSZ-ben. Ha igen, akkor azt nemcsak szavazással lehet hozni, hanem konszenzusos döntéssel is – ez nyilvánvaló, mert a dolog természetéből következik. Ha viszont konszenzusos döntés sem elvileg, sem gyakorlatilag nem lehetséges, akkor az RMDSZ szükségszerűen csakis többségi szavazással képes döntést hozni, amikor is a többség ráerőszakolja a maga döntését a kisebbségre, aki pedig ezzel messzemenően nem ért egyet. Ez pedig annyit jelentene, hogy az RMDSZ jelenlegi formájában csakis erőszak alkalmazása árán tartható együtt. Ha pedig netalán így volna – de óhajtom és remélem, hogy ne így legyen –, akkor nem kerülhetnénk meg azt a kérdést, hogy ilyen áron érdemes-e, sőt szabad-e egyáltalán együtt tartani, csupán azért, hogy „egység” legyen, de olyan „egység”, ahol az emberek nem tudnak, mert nem tudhatnak egymással megférni, ahol a drága energia arra kell hogy rámenjen, hogy a csoportok egymást akadályozzák, illetve a másik részről jövő akadályokat igyekezzenek valahogy elhárítani – ami végül is az egész működés leállításához vezet, s az egész Szövetséget öncélú hatalmi játék keretévé alakítja. Nem volna-e akkor célszerűbb, ha hagynánk, hogy az a rész, amely végképp nem tud megegyezésre jutni a másikkal, inkább alakítson magának egy másik szervezetet? Hogy legalább belülről ne akadályozná a két (több?) tábor egymás működését?

Az eredmény csak az lehetne, hogy az egyetlen rosszul vagy sehogy nem működő szervezet helyett lenne két működőképese, és mindegyik a maga elképzelése szerint, egy akarattal dolgozhatna ugyanazért a közös célért.

Mondom, nem biztos, hogy máris ez a helyzet, sőt remélem, hogy (még) nem ez. De ha sürgősen nem változtatunk rajta, ezzé fajulhat. Ezt csak azért vittem így végig, hogy jelezzem: aki meg van róla győződve, hogy az RMDSZ-ben a konszenzusos döntés eleve lehetetlen, az mindezeket a kérdéseket nem kerülheti meg, s a válaszokat a belőlük származó következményekkel együtt kell vállalnia. Ezt nem fenyegetésnek, csupán az ilyen dolgok megváltoztathatatlan természetére való jó szándékú figyelmeztetésnek szántam.

Ha azonban a konszenzus elvileg lehetséges, és alkalmazásának csak gyakorlati nehézségei vannak – hogy tudniillik ebben még járatlanok vagyunk –, akkor ezen könnyű segíteni: el kell kezdeni, úgy fogjuk megtanulni a módját, működtetés közben. Másképp nem is lehet.

Egyelőre a következő lehetőséget látom. A kongresszuson a tisztújító választás jó kimenetelű lebonyolítása érdekében lehetőleg minden betöltendő funkcióra legyen több jelölt – lehetőleg öt-hat vagy akár ennél több is –, így a döntésben kényelmesen és eredményesen alkalmazni lehet a konszenzusos szavazást. Azt hiszem, ez nem lehetlenség, hiszen így természetes. Ha javaslatot kell elfogadni – tehát tartalmi jellegű döntésről van szó –, akkor ösztönözni kell a küldötteket, hogy minél több javaslat hangozzék el, hadd legyen miből válogatni. Ez nemcsak a konszenzusos szavazás alkalmazhatóságának kedvéért célszerű, hanem azért is, hogy a megszületendő döntés minél jobb, minél árnyaltabb legyen, és senki se menjen haza azzal az érzéssel, hogy jó javaslatai lettek volna, de még csak alkalma sem volt rá, hogy előadja őket. Miután mindegyik javaslat mellett elhangzanak az ezt támogató érvek, ugyancsak konszenzusos szavazással ki lehet választani azt, amelynek elfogadása mellett a legnagyobb az egyetértés, majd meg lehet nézni, hogy a preferencialistán második, esetleg harmadik helyre kerülő javaslatból mit lehet beleépíteni. Ezt már lehetőleg szavazás nélkül kell lebonyolítani. Egy kis odafigyeléssel, egymás véleménye iránti türelemmel ez is megoldható. Olyan esetben, amikor eleve csak két kimenetele lehet a döntésnek (pl. az új alapszabályzat elfogadása, illetve elutasítása), akkor ezt legjobb lenne szavazás nélkül megoldani, meghallgatva az egyes részletekkel szemben kifogást emelők érveit, és szükség esetén úgy módosítva az illető bekezdéseket, hogy az mindenkinek megfeleljen. Ezt a gyakorlatban megvalósíthatónak látom már a következő kongresszuson is.

Hogy a kongresszusi küldötteknek már legyen némi tapasztalatuk az ilyen döntések menetéről, jó lenne, ha a kongresszus előtt odahaza minél több helyen kipróbálnák. A kongresszusi küldöttek kijelölésekor például alkalmazhatják a konszenzusos szavazást. Ha ezt a módot választják, ügyeljenek arra, hogy előbb mindenki értse meg, miért jobb ez a mód, mint a másik, és tudatosítsák azt is, hogy most nemcsak egy döntésen, hanem a jó együttműködés lehetőségén is fáradozunk. Ha a jelöltek száma túl nagy ahhoz, hogy a

konszenzusos szavazást kényelmesen le lehessen bonyolítani, ajánlatos kétlépcsőssé alakítani a folyamatot. Először mindenki megkapja az esetleg 50–60 névből álló listát, és ezen csupán a számára legfontosabbnak tűnő öt vagy hat jelölt neve mellé írja be a preferenciáját kifejező számokat (5-től vagy 6-tól 1-ig), így összeállíthatjuk azok listáját, akik körül a legnagyobb az egyetértés. A második fordulóra most már csak a lista élén álló 10 név kerül. A neveket betűrendben közöljük, nem áruljuk el, mi volt az eredeti sorrend, hogy ezzel a döntés további menetét ne befolyásoljuk. Ebből a tízből választjuk ki aztán azt a négy-öt-hat legnépszerűbb jelöltet, aki a kongresszuson képviselni fog majd bennünket. Más természetű döntések kialakításakor pedig nyugodtan meg lehet próbálni a szavazás nélküli formát – ez éppen jó időszak ennek gyakorlására, hiszen kongresszus előtt minden megyei szervezetnek sok döntést kell hoznia.

Ami pedig a további munkát illeti, arról már a kongresszus is határozhat. Jó lenne, ha úgy döntene, hogy a megválasztott Országos Elnökség, s ha lehet, a KOT is – vagy ami lesz a neve – csak szavazás nélkül, konszenzussal hozzon döntéseket, végszükség esetén pedig konszenzusos szavazással. A megyei szervezetek vezetősége ezt belső szabályai közé iktathatja. Így az egész munka eredményesebb lesz, az energiát nem arra kell majd elpazarolni, hogy minden döntés után két hétig csak a mi javaslatunk ellen szavazókat csempüljük, és folyton arról panaszkodjunk egymásnak, hogy itt sok mindent lehetne csinálni, de „ezekkel” nem lehet.

Más kérdés: az egyes csoportok, platformok közötti konszenzus kialakítása. Abból indulunk ki, hogy mindezek a csoportok az RMDSZ-en belül szerveződnek. Tulajdonképpen nem is akarnak egymástól lényegesen eltérő dolgokat. Viszont más-más elvi alapról, más-más módszerekkel látják megoldhatónak ugyanazt a problémát. Ez egyáltalán nem baj, sőt jó, ha minél többen gondolkoznak róla, más-más szempontok szerint.

Itt azonban tisztázni kellene valamit már az elején. Meg fogjuk látni, mikor ezek a platformok mind nyilvánosság elé kerülnek, hogy némelyik úgy hasonlít majd a másikhoz, mint két tojás, és csak nagy figyelemmel lehet megállapítani, mi is az, amit az egyik hangsúlyosabban szeretne képviselni, mint a másik. Ha ilyen platformokkal állunk a választók elé, igen nehéz helyzetbe hozzuk őket. Kinek lesz ugyanis türelme és kellő felkészültsége arra, hogy kihámozza belőlük az árnyalatnyi különbségeket? Ehelyett az fog történni, hogy ha szavazásra kerül a dolog – mondanom sem kell, hogy ezt is konszenzusos szavazás formájában javasolnám –, az emberek nem a platformokra, hanem az azokat képviselő személyekre, nevekre fognak szavazni. Ehhez azonban nem kellene platformok – az illetők összeállhatnak csoportokba, és megpróbálhatják rávenni a szavazókat, hogy őket inkább szeressék, mint másokat, mert nekik szebb szemük van.

Már csak ezért is célszerű volna, ha – miután mindenki megfogalmazta a saját platformját – a platformok képviselői összeülnének, és megvizsgálnák, mi az, ami tulajdonképpen mindegyikben benne van. Ezt a közös részt ugyanis semmi értelme a

platformokban szerepeltetni, hiszen erre való az RMDSZ programja. A program éppen ezeket a közös célokat, szándékokat, akaratokat kell hogy tartalmazza, olyan kell hogy legyen, hogy azzal minden platformcsoport maradék nélkül értsen egyet. Ha valamivel akár egy csoport is nem volna kibékülve, az a közös programból átkerül az egyes platformokba, ahol mindegyik csoport a saját legjobb belátása szerint fogalmazza meg és ad neki hangsúlyt. A cél az, hogy az egyes platformok minél világosabban egyediesítve legyenek, s minden, amiről a különböző csoportoknak megegyezik a véleményük, bekerüljön a közös programba. Ezáltal a program maga a konszenzus alapja lesz, egy olyan közös elvi álláspont, amelynek alapján az RMDSZ koalíciószerűen működhet. Így senki sem mondhatja, hogy bárki is rákényszerítene a maga véleményét, ugyanakkor az egyes különvéleményeknek, sajátos nézőpontoknak is intézményesen biztosítva van a létjogosultsága, és az ezeket képviselőknek is a cselekvés tere. Fontos dolog (éppen azért, hogy az egyes platformok egyedisége minél nyilvánvalóbb, azonnal észrevehető legyen), hogy a közös programba minden belekerüljön az egyes platformokból, ami ellen a többi platform képviselőinek nincs elvi kifogásuk. Lehet, hogy lesznek olyan pontok, amelyekről egyes csoportok úgy látják, hogy ezekkel ugyan egyetértenek, de minek ilyesmit programba foglalni? Nem volna azonban jó, és számukra sem volna előnyös, ha ezen az alapon a programba való felvétel ellen foglalnának állást. Hiszen egyrészt: miért kifogásolnék valamit, csak azért, mert nekem magától értetődőnek tűnik, ha amúgy egyetértek vele, és semmilyen érdekemet nem sérti, ha benne van is a programban? Másrészt viszont, ha nem kerül a programba, akkor ez csak a javaslattevő platform programjában fog szerepelni, amit nagyon is ki lehet használni választási propaganda céljaira, hiszen azt lehet mondani: „Nézzétek, emberek, ez fontos dolog, és csakis a mi platformunkban találhatjátok meg!” Ez pedig nyilvánvalóan nem érdeke a többi csoportnak.

Az ilyen egyeztetés eredményeképpen szinte magától kialakul az egyes platformok közötti konszenzus, amelynek alapidokumentuma az RMDSZ programja lesz, de az egyes platformok is könnyen áttekinthetőekké, tömöreké válnak, alkalmasakká arra, hogy a tagság elé lehessen velük állni megszavaztatás céljából. Így sokkal jobban ki lehet deríteni, mi is hát a tagság elvárása.

További előnye ennek, hogy ösztönzi a kreatív gondolkodást, a jó megoldások keresését. Mindegyik platformcsoportnak érdeke, hogy olyasmivel jöjjön elő, ami másnak még nem jutott eszébe. Lehet, hogy ezek egy része bekerül a közös programba, más része viszont az illető platformot fogja gazdagítani. Lehet, hogy vannak, akik ebben veszélyt látnak, olyan értelemben, hogy így az egyes csoportoknak érdekükké válik, hogy minél meredekebb ötletekkel álljanak elő (olyanokkal, amelyeket a többi biztosan nem fog vállalni), csak azért, hogy annál eredetibb legyen az ő platformjuk. Ez azonban nem valószínű veszély abban az esetben, ha a platformokat meg kell szavaztatni a tagsággal, hiszen a tagságban van annyi józanság, hogy egy ilyen ötletet ne támogasson, pláne ha más jó

ajánlatok közül is választhat. Ezt a platformok megfogalmazói is nyilván tudni fogják, mert különben rajtavesztenek.

Gondolom, más is látja, hogy a platformok ilyen értelmű egyeztetése nemcsak az egyes platformok jó együttműködéséhez teremt konszenzus-alapot, ahol nagyon is nyilvánvalóvá lesz, hogy a lényegét illetően igenis megvan a közös akarat, hanem ez egyfajta védelmi rendszer is, amellyel elejét lehet venni annak, hogy tucatszámú platform jöjjön létre öncélúan, egyszerűen csak a csoportszervezés kedvéért, de minden véleménybeli önállóság és egyediség nélkül. A platformok egyeztetése ugyanis úgy működik, mint egy „vírus”, amely azért is van beépítve a rendszerbe, hogy könnyörtelenül megnyirbálja az egyes platformokat, kiiktasson belőlük mindent, ami az RMDSZ-programhoz képest semmi újat, semmi egyedit nem hoz. Eleve céltalan tehát olyan platformmal előállni, amely kizárólag olyasmit tartalmaz, ami a programban is benne van, hiszen az ilyen platformot a „platformvírus” mindenestül „megeszi”. Ez a védelmi rendszer azért szükséges, mert ezzel szinte lehetetlenné válik, hogy platformcsoportok kizárólag hatalmi megfontolásokból szerveződjenek, minden eszmei és stratégiai tartalom nélkül. Ez pedig nagyon fontos a rendszer tisztaságának megőrzése végett.

Mivel az RMDSZ nem egy öncélú szervezet, hanem a problémamegoldás minél hatékonyabb módszereinek megtalálására és keresztülvitelére létrejött közös erőfeszítés kellene hogy legyen, jó lenne, ha az egyes platformok is ezt tartanák szem előtt elsősorban, annál is inkább, mert itt aztán valóban megvan a tere és lehetősége az eredeti ötleteknek. Különbözik a platformosodás csak az intellektuális klubélet számára teremt majd keretet, de a gyakorlatban mit sem lépünk vele előre. Ezért is, de azért is, mert a politikai doktrínák szerinti tagolódás a tagságra egyelőre valóban nem jellemző (a platformosodás azonban nagyon is segítheti e természetes folyamat elindulását), célszerű és hasznos lenne, ha az egyes platformok nem maradnának meg az egyszerű szándéknyilatkozat szintjén, hanem a követendő stratégiára összpontosítanának, minél pontosabban meghatározva nemcsak azt, hogy mit szeretnénk (ezt nagyjából úgyis tudjuk), hanem hogy ezért mit kell tennünk, milyen eszközökkel és mikor: mi az, amit most tehetünk, mit kellene most tennünk, de nem tehetjük, ebben mi akadályoz bennünket, s ezeket az akadályokat hogyan lehet elhárítani, mi az, amivel még várunk kell, de addig is mit tehetünk, hogy közben ne üljünk ölbe tett kézzel, mi az, amit országos szinten még nem tehetünk, de helyi szinten igen – és így tovább. Ezáltal végre a cselekvés lehetséges formáin kezdenénk gondolkodni, az RMDSZ pedig megpezdülhetne, ösztönzésre találhatna a professzionalizmus igénye, és végre nem olyan volna ez a Szövetség, mint egy hatalmas nagy motor, amelynek működtetése rengeteg energiát fogyaszt, de sajnos hiába, mert nincs rákapcsolva szinte semmi, amit hajtana.

*

Ezeket tudom most ajánlani a rendkívüli kongresszusára készülő RMDSZ-nek. Tőlem

ennyi telt, de biztosan vannak még ezeken kívül is használható és megvitatásra érdemes ötletek. Hiszen ha sokan gondolkoznak együtt, lehetetlen, hogy ne szülessenek jó javaslatok. Csak meg kell őket hallgatni, és komolyan kell őket venni, még ha talán nem illenének is mindjárt legjobbnak tartott elképzelésünkbe.

Romániai Magyar Szó 1992. március 31., április 1., 3–5., 7., 9–12., 14.

(Ahogy ma látom)

Ez az írás az előzővel együtt két szempontból is emlékezetes számomra. Egyrészt azért, mert akkor „koptam ki” először az RMDSZ-ből. Úgy láttam ugyanis, hogy azzal, amivé alakult, nekem nem szabad tovább együttműködnöm, mert nagyon elveim ellen való volt, ami ott történt. Másodszor azért, mert ez az írásom később némileg csakugyan befolyásolta bizonyos dolgok további alakulását, úgyhogy ezt biztosan nem írtam teljesen hiába.

A marosvásárhelyi kongresszus után, amennyire kívülről meg tudtam ítélni, csakugyan az következett, ami előrelátható volt: a belső ellentétek egyre csak éleződtek, abban a hangulatban pedig egyszerűen nem lehetett jó döntéseket hozni. A Szövetséget kétféjüként emlegették akkor (mert hogy Domokos Géza volt az elnök, Szócs Géza meg az alelnök), én inkább fejtelennek láttam. Ráadásul az emberek nem tudtak bánni a konfliktusokkal, ezért nagyon félték tőlük. Így aztán olyan döntések is születtek, amelyeket az egyik fél csak azért fogadott el a másik fél erőteljes nyomása alatt, nehogy teljesen kezelhetetlenné fajuljon a helyzet, és az egész RMDSZ darabokra szakadjon.

Jó példa erre az, ahogyan Kolozsváron 1992. október 25-én sikerült elfogadtatni az azóta is sokat emlegetett, bár amúgy semmiféle érdemleges gyakorlati változást nem hozó autonómia-nyilatkozatot. (Lehet, hogy valaki másképp emlékszik erre, és úgy tudja, hogy az igenis nagyon sok változást hozott: megváltozott az RMDSZ-beli politikai diskurzus szókincse, folyton az önkormányzati modellt emlegettük, meg más hasonló „nagy dolgok” történtek. Ezért írtam ide, hogy „érdemleges gyakorlati” változásra gondoltam: olyanra, amitől az emberek élete változott volna, ami az ő helyzetük javítására teremtett volna megfelelőbb eszközöket, és persze a helyzet egésze is változott volna, még ha nem is azonnal, de később.) Hogy milyen lehetett a hangulat azon a KOT-ülésen (a KOT a Képviselők Országos Tanácsa volt, a mai SZKT előde), arról mindennél többet mond az, hogy egyetlen embernek volt hozzá bátorsága, hogy legalább tartózkodjék, a többiek mindnyájan megszavazták. (Többségi szavazásban és olyan emberek esetében, akik pedig nem értenek egyet, én ilyen szavazási eredményt addig csak a Ceaușescu-korszakban láttam.) Pedig, mint utólag kiderült, bizony elegenden voltak ott olyanok is, akik ezt a döntést nem helyeselték, nem mintha valami elvi kifogásuk lett volna az autonómia gondolata ellen, hanem mert akkor és abban a formájában a nyilatkozatot nem látták időszerűnek. Ez tehát egy igazi iskolapéldája annak, hogy mit nem szabad konszenzusnak nevezni, még ha formája szerint messziről annak látszik is.

Hogy időszerű volt-e, vagy nem, azt elég nehéz megmondani, mivel nem nagyon van miről beszélni: a nyilatkozat szövege ugyanis olyan szegényes az érdelemes tartalom tekintetében, hogy ha nincs körülötte ez a nagy csata, amely annyira emlékezetessé tette, bizonyára elsüllyedt volna az RMDSZ-nyilatkozatok áradatában. (Az első években az RMDSZ nagy nyilatkozatgyártó volt, némelyik héten többet is kiadott, ezek általában nem sokat változtattak a dolgok alakulásán, de azt a látszatot keltették, hogy történt valami.) Emlékszem, mekkora csalódást okozott nekem, mikor másnap az újságban elolvastam. Csak néztem, és alig hittem a szememnek: ez lenne hát az a híres radikalizmus? Hiszen ez az én megítélésem szerint egy kiábrándítóan „mérsékelt” szándéknyilatkozat-vázlat volt, amelynek már csak azért sem lehetett köze az igazi radikalizmushoz, mert annyira az általánosságok szintjén mozgott, hogy rögtön látszott rajta: ez a szöveg nem a problémamegoldás, hanem a politikai diskurzuspépítés körébe tartozik.

Nem akarok itt részletes szövegtani elemzésébe bonyolódni (pedig igencsak mocorog bennem a filológus), csak annyit jegyzek meg, hogy az első két bekezdése már akkor is untig elcsépelet kijelentésekből áll, aztán a harmadik bekezdésben jön valami, ami újdonságnak számíthatott: „A romániai magyarság politikai alanyként államalkotó tényező, s mint ilyen, a román nemzet egyenjogú társa.” Ne azt nézzük most, hogy mi mit jelent, vegyük úgy, hogy értjük! Tekintsünk el attól is, hogy egy történelmi jelentőségűnek szánt szöveget románra és bármilyen más nyelvre is le kell lehessen fordítani, ezt a mondatot azonban igencsak bajos lenne, már csak azért is, mert a románban a *nemzet*-nek megfelelő szó, a *națiune* elsősorban politikai nemzetet jelent, tehát az összes állampolgár kollektívumát, így a román nyelv szabályai értelmében ebbe a romániai magyarok is beletartoznak (erről részletesebben I. ebben a kötetben *Nyelvében él a nemzet* c. írásomat), ha tehát a *nemzet*-et ezzel fordítjuk, akkor a román ember ezt egyszerűen sületlenségnek (vagy mondjuk szebben: halmazelméleti paradoxonnak) fogja látni, hiszen hogyan lehet valami egyenjogú társa valaminek, amibe maga is beletartozik? De, mondom, ne ezeket nézzük most! Hanem képzeljük el, hogy ezt holnap a román parlament törvénybe foglalja, egyhangúlag megszavazza, s az államelnök még aznap ki is hirdeti! Miben fog különbözni holnapután vagy egy esztendő múlva az én mindennapi életem a maihoz képest? Mi fog ettől megváltozni a gyakorlatban? Semmi az égvilágon.

E mondat után megint egy olyan következik, amit nem szükséges idézni, mert nincs benne semmi a már korábban is sokszor elhangzott fordulatokon kívül. A következő mondat: „Kötelességünk felmutatni azt a megoldást, amely számunkra és az ország számára is kiút ebből a válságból.” Tulajdonképpen ezt sem volt okvetlenül fontos idézni, ha jól megnézzük. Utána egy mondatnyi történelmi hivatkozás az etnikai és vallási közösségek egykori erdélyi autonómiájára, majd: „Állítjuk, hogy ez az út a belső önrendelkezés útja.” Tovább a szöveg végéig megint csupa általánosság: a nyilatkozat érdemi része az idézett két-három mondat. Arról, ami a legfontosabb lenne, tudniillik hogy a belső önrendelkezés a gyakorlatban mi is

lenne hát, és milyen problémákat oldana meg, nem mond semmit.

Gondolom, most már érthetőbb, miért mondtam, hogy ebből a szövegből kiábrándítóan hiányzik a radikalizmus. Hiszen nemcsak hogy szó sincs benne a fennálló rossz helyzet egészének gyökeres megváltoztatásáról, hanem teljesen kívül is esik a gyakorlati problémamegoldás dimenzióján. Fő célja nem az, hogy *megoldjon*, hanem hogy *megmondjon* valamit. Nem a helyzet *megváltoztatásához* van rá szükség, hanem a róla való *beszédhez*. (Ez talán furcsán hangzik, és tán még nehezen hihető is, hogy ilyesmibe emberek ennyi energiát legyenek képesek befektetni. Lehet, hogy magam sem hinném el, ha nem volna egy másik, ehhez nagyon hasonló tapasztalatom. Szóvalán voltunk egyszer bizonyos autonómia-statútumokat megbeszélni. Rendesen be voltak cikkelyezve, ahogy egy jogszabálynak formája szerint ki kell néznie, én tehát abban a hiszemben dolgoztam, hogy ez valami gyakorlatilag megvalósítandó dologról szól. Csakhogy mikor a tanácskozáók egyike – nem én voltam! – egy szövegrész kapcsán már harmadízben jelezte, hogy ez a rész sem egyeztethető egészen össze a román alkotmánnyal, akkor a statútumok kidolgozója ezt azzal hártotta el: ne kössük most meg a kezünket azzal, hogy folyton azt nézzük, mi van az alkotmányban meg a román törvényekben, hiszen ezt ez a parlament úgysem fogja elfogadni, sőt még a következő és az azutáni sem, de ezt mi most nem is ezért csináljuk, hanem azért, hogy mondjuk ki! Hát nekem ettől rögtön hazamehetnékem támadt. Mert elgondoltam, mennyi dolgom lenne otthon, és itt pocsékolom a drága időt valamire, csak azért, hogy mondjuk ki, de a gyakorlatban semmi se változzék! Ezt nevezem én a mérsékeltség netovábbjának: mikor annyira tartózkodunk a problémamegoldástól, hogy a pusztá nagyotmondás lehetőségével is beérjük helyette.)

Mivel tehát a nyilatkozat úgyszólván semmit sem mond, merőben csak a tartalmát tekintve az időszerűségéről sem érdemes sokat beszélni: ezt a szöveget bárhol és bármikor elő lehetett volna adni, mert az RMDSZ fennállása óta mindmostanáig egyszer sem volt még olyan időpont, mert nem is lehetett, amikor ez a gyakorlatban bármit is meg tudhatott volna változtatni. Más szempontból azonban mégis fel lehet vetni az időszerűség kérdését, mégpedig a várható „mellékhatás” tekintetében. Ilyen értelemben magam is úgy látom, hogy bizony nem volt időszerű. Mert képzeljük csak el azt a szituációt, mikor a román újságírók és politikusok, akik az *autonómia* szóra valami miatt nagyon érzékenyek (ne azt nézzük most, hogy miért, azt se, hogy okkal-e vagy oktanul, csak a pusztá tény, hogy ez az aggodalmas érzékenység csakugyan létezik), miután azt látják, hogy az RMDSZ úgynevezett „radikális” szárnya történelmi jelentőségű eseményként ünnepli e nyilatkozat elfogadását, és megkérdik azt, ami a nyilatkozatból csakugyan nem derül ki, hogy tudniillik mit kell egészen pontosan érteni a belső önrendelkezésen, azt a választ kapják: „Ezt most még mi sem tudjuk megmondani, mert ezt majd csak ezután fogjuk kidolgozni.” Hát nem teljesen érthető, ha megint elszabadult tőle a pokol? Tudniillik ezek a jámbor románok nagy tévedésben voltak felőlünk: ezek meg voltak róla győződve, hogy mi, magyarok komoly emberek vagyunk,

ezért bármi könnyebben belefért a fejükbe, mint a szintiszta szomorú valóság, hogy tudniillik a kérdésükre kapott válasz igaz volt. Mivel sehogy sem bírták rólunk elhinni, hogy ekkora csatát legyünk képesek megvívni olyasmíért, amiről gőzünk sincs, hogy micsoda, számukra a legvalószínűbb az volt (teljesen érthetően egyébként, én is erre tippeltem volna), hogy a magyarok közül nyilván mindenki tudja, mit kell érteni az autonómián, de az valami olyan szörnyűség lehet, hogy a románoknak meg sem merik mondani.

Ilyesmivel előállni tehát csak akkor időszerű, mikor már pontos képünk van róla, hogy mit is akarunk, hiszen a kérdezők nagyon jól tudják, hogy az ördög a részletekben lakik, és biztosan olyasmikre fognak rákérdezni. Ha ezekre pontos választ tudunk adni, akkor az nagyon sokat segíthet a problémamegoldásban. Így viszont ahelyett, hogy segített volna megbarátkoztatni az aggodalmaskodókat az autonómia gondolatával, ez az egész csak fokozta a félelmeket, és nehezebbé tette, hogy a megfelelő időben, miután már mi is tisztáztuk a magunk számára, hogy mit is értünk rajta, és ha még azután is úgy látjuk, hogy tényleg szükségünk van rá, ezt el tudjuk fogadtatni. A helyzet egésze tehát nem javult, hanem romlott. (Végül is azoknak lett igazuk, akik ebben az állapotában időszerűtlennek tartották e nyilatkozat elfogadását. Nem a sors iróniájának, hanem az RMDSZ-beli megszokott munkamegosztásnak köszönhetően aztán éppen rájuk hárult az a hálátlan feladat, hogy ezt az egészet valahogy elmagyarázzák a románoknak, és megpróbálják lecsillapítani a kedélyeket.)

Mi volt végül is e nyilatkozat igazi tétje? Mivel nem szeretném, ha bárki is alaptalan gyanúsítgatással vádolna meg, inkább Borbély Zsolt Attilától idézem, akinek véleményét ebben a dologban mérvadónak tartom, mert ő a történeteket az úgynevezett „radikálisok” szemszögéből nézi, tehát nálam sokkal jobban tudja, hogy azon az oldalon mi is volt a helyzet: „A Kolozsvári Nyilatkozat után természetes lett volna, hogy a döntési kulcspozíciókba azok kerüljenek (vagy legalábbis a politikaalakító tényezők körében erőteljesen képviseltessék magukat), akik az önrendelkezés-elvű politizálás hívei voltak már több éve, csak a Domokos-féle vezetés minden eszközzel megakadályozta törekvéseik érvényesülését” (Magyar Kisebbség 2000/1. 22). Ez a nyilatkozat tehát nem a problémamegoldás folyamatához, hanem az RMDSZ-en belül továbbhúzódó belső hatalmi harchoz tartozott. Ezért is nem számított sem az, hogy érdemben lépünk-e vele előre, sem az, hogy milyen hatása lehet a problémamegoldás további esélyeire. Csak a „döntési kulcspozíciók” megszerzése számított, de végül még ez sem sikerült, mert – mint Borbély Zsolt Attila írja ugyanott – „az RMDSZ-establishment pozícióföltő tagjai mindent megtettek a döntési pozíciók megőrzéséért, illetve elfoglalásáért”. (Micsoda kicsinyesség részükről!)

A szavazás egyöntetősége tehát nem konszenzust jelentett, hanem az ún. „radikálisok” teljes győzelmét, illetve az ún. „méréskeltek” teljes vereségét. Az RMDSZ-en belül ennek következtében (is) olyannyira megromlott a helyzet, hogy egyszerre nyilvánvalóvá vált: most már tarthatatlan, és muszáj vele valamit csinálni. Akkor, ebben a nagy bajban jutott eszébe valakinek, hogy jó lenne egy egyeztető kerekasztalt összehozni (annál is inkább, mert

közeledett a III. kongresszus, és arra fel kellett készülni). Az RMDSZ vezetőségében többen is ismerték ezt a fenti írásomat, mert még márciusban, folytatásokban való közlése előtt átadtam nekik is. Többen el is olvasták. Megkerestek hát azzal a kéréssel: elvállalnám-e, hogy ennek a kerekasztalnak én legyek a moderátora? Gondolkozás nélkül igent mondtam. Úgy éreztem, ezt az alkalmat nem szabad kihagyni. Arra gondoltam, ilyen helyen nagyon sokat tanulhatnak az emberek, és bíztam benne, hogy ezt sikerül jól megoldani, úgy, hogy az RMDSZ-beli hangulat is megváltozzék, és a III. kongresszus ne szakadással végződjék, amittől sokan nagyon tartottak (nem is ok nélkül), hanem lehetőleg jó egyetértésben.

Kértem egy kis haladékot az első találkozóig, hogy rendesen elő tudjam készíteni. Tudtam, hogy ott sok határozatot kell majd elfogadni, de az is világos volt számomra, hogy ez csakis konszenzussal történhet, nem többségi szavazással, mert úgy nem ért volna semmit az egész. Ugyanakkor azzal is tisztában voltam, hogy a konszenzust nagyon különböző, egymásét szinte kizáró felfogású és egymással szemben különféle előítéleteket tápláló, gyanakvó emberek között kell kialakítani, ráadásul olyanokkal, akiknek semmi tapasztalatuk nem volt még az ilyenfajta döntéshozásban, arról nem is beszélve, hogy konfliktusmegoldással kapcsolatos tréningeken magam ugyan vettem már részt ilyen gyakorlatban, de moderátor egy ilyen komoly és ennyire nehéz helyzetben még én sem voltam soha. Mivel nem tudhattam előre, mire számíthatok, de mert szakmailag is hozzátartozott vállalt feladatomhoz, hamar nekiálltam, hogy gyorstalpalással pótoljak még valamit abból, amit a konfliktusbeli közvetítés módszereiről még nem tudtam. (Ebben nagy segítségemre volt Adam Curle *In the Middle. Non-Official Mediation in Violent Situations*. Berg, Leamington Spa – Hamburg – New York [1986] c. kiváló könyve, de rá is voltam szorulva, mert a közvetítés tudvalevőleg a konfliktusmegoldás egyik legnehezebb része, én meg nem tudhattam, nem fogom-e majd magam ezzel a nagyon specifikus feladattal is szembetalálni.)

Világos volt, hogy ez a kerekasztal csakis akkor sikerülhet, ha a legelején megbeszéljük a szabályokat, amelyekhez szigorúan tartani fogjuk magunkat, mégpedig úgy, hogy mindenki értse azt is, miért fontos, hogy éppen azokat kövessük, ne másokat. Erre szántunk az első találkozón egy egész órát. Mivel nagyon fontos volt, hogy a kerekasztal működése során ne nekem mint moderátornak legyen tekintélyem, hanem az elveknek, amelyeket ott követünk, ezt úgy próbáltam elérni, hogy a szakirodalomból lefordítottam vagy három oldalnyi vázlatos szöveget és táblázatot (köztük azt, amely ebben a kötetben a *Ki micsoda az RMDSZ-ben?* c. írásban is szerepel), gondosan feltüntetve a bibliográfiai adatokat, jelezve ezzel, hogy ezeket nem mi találtuk ki, hanem így csinálják azok, akik értenek az ilyesmihez. Mindenki kapott egy-egy példányt, s a szabályokat ezek mentén beszéltük meg. Részletesen ismertettem a moderátor hatáskörét és feladatát is, arra kérve a résztvevőket, hogy segítsenek majd nekem azzal, hogy ha valami olyasmit csinálnék, amit nem kellene, arra rögtön hívják fel a figyelmemet. (Erre egyszer sem került sor, és ennek

nagyon örültem, mert tudtam, hogy ez nem annyira az én munkám tökéletességének tulajdonítható, mint inkább annak, hogy a résztvevőknek kezdettől fogva sikerült ráhangolódniuk a kooperatív viselkedés formáira.)

És akkor elkezdtek a munkát. Eleinte egy kicsit döcögött, de feltűnően hamar jól kezdett működni minden. Volt egy-két fegyelmetlenség, ami érthető, mert az emberek nem voltak ahhoz a fajta szabálykövetéshez hozzászokva, ami az ilyen munkára jellemző. Például egyszer csak valaki felállt azzal, hogy neki most telefonálnia kell, mindjárt visszajön, folytassuk csak, és se szó, se beszéd, otthagyt bennünket. Akkor azt mondtam: most itt megállunk, és addig csendben maradunk, míg a hiányzó résztvevő vissza nem jön, azalatt mindenki rendezze a gondolatait! Mikor visszajött, akkor meg elmondtam, hogy nekem itt az az egyik feladatom, hogy biztosítsam, hogy mindenki hallhassa és meghallhassa, amit a másik mond. Nem tudhatom ezt a feladatomat ellátni, ha közben a résztvevők közül valaki elmegy. Eddig tehát álltunk, most pedig folytatjuk onnan, ahol abbahagytuk. Többet ez sem fordult elő.

Ahogy haladtunk előre, már az is sokat segített, hogy az emberek egyre inkább bízni kezdtek a sikerben. Csakugyan nagyon sok döntést hoztak, és pedig mindegyiket konszenzussal! Ez láthatóvá tette számukra, hogy ha nyugodtan elmondhatják őket egy erre alkalmas környezetben, akkor a vélemények, bár csakugyan különböznek, mégis sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint ahogy eleinte gondolták volna. Volt egy pár nagyon szép, emlékeztető pillanata is ennek a kerekasztalnak. Talán a harmadik alkalommal gyűltünk akkor össze, mikor egy probléma valamelyik részlete kapcsán egyszer csak Katona Ádám azt mondta: „Lehet, hogy a jelenlevők csodálkozni fognak, de ebben a dologban az én véleményem tökéletesen egyezik a Tokay Györgyével.” Ezt azért mondom el most így, nevekkel, mert csak így tudom érzékeltetni, milyen hihetetlenül nagy dolog volt ez. Hiszen az egész kerekasztalon talán ez a két ember észlelte a másikat magától legtávolabb állónak. A kijelentés formája ugyan egy kicsit szabálytalan volt, hiszen az egyezés úgy szólt, hogy nem valaki(k) véleményéről beszélünk (nevet említve), hanem a véleményt mondjuk, ezúttal mégsem szóltam közbe, sőt titokban nagyon örültem neki, hogy éppen így hangzott el, mert éreztem, hogy ennek éppen ebben a formában volt nagyon jó hatása az egész kerekasztal hangulatára: hiszen nagyon bizalomerősítő volt annak nyilvánvalóvá válása, hogy legalábbis bizonyos dolgokban még két ennyire különböző embernek is egyezhet a véleménye.

Aztán néhány összefoglaló után elértünk munkánk végére: a kongresszus lényegében elő volt készítve. Ekkor többen is azt mondták: olyan jó hely ez a kerekasztal, ezt folytatni kellene a kongresszus után is! Mondtam, hogy ezt senki nem tiltja meg nekünk, miért is ne folytathatnánk? Hiszen akkor is lesz megbeszélendő elég. 1993. január 15–17-én megvolt a kongresszus Brassóban, megalakult az új SZKT, amelynek magam is tagja lettem, ennek első ülése Gyergyószentmiklóson volt február 19–20-án, ekkor újraalakult a kerekasztal is. De ez már sajnos sohasem lett a régi. Ugyanis a résztvevőknek mintegy a fele kicserélődött, az új

tagok pedig nem ismerték pontosan a mi korábbi szabályainkat és módszereinket, arra meg sohasem volt idő, mert mindig sietni kellett (a kerekasztal általában az SZKT-ülések szüneteiben vagy előző este ült össze), hogy építsük magát a kerekasztalt is, pedig arra nagy szükség lett volna. Az állandó sietség maga is sokat ártott az ottani munka minőségének: nem lehet úgy normálisan dolgozni, ha az ember folyton az óráját nézi. Így aztán fokozatosan hanyatlásnak indult a kerekasztal. Nagyon sajnáltam, de nem tudtam rajta segíteni.

Egy évvel később, az 1994. február 26–27-én Csíkszeredában tartott SZKT-ülésen pedig megint történt valami, amihez szintén köze van a fenti írásomnak is. Új elnököt kellett ugyanis választani az SZKT-nak. Az RMDSZ metaforarendszerében az SZKT a parlamentnek felel meg, elnöke tehát a házelnöknek. Ezt mindenki nagyon fontos funkciónak tartotta, jó RMDSZ-hagyomány szerint tehát szinte automatikusan be is indult rögtön a kemény kampány, hogy kire szavazzunk, és főleg, hogy kire ne. Több jelölt is volt, köztük olyanok is, akiket elég sokan nagyon akartak volna, mások meg nagyon nem. Úgy láttam, ennek nem lesz jó vége: ha akármelyik ilyen embert választjuk meg elnöknek elenyésző többséggel, az nagy teherterhelés lesz az egész SZKT munkája számára. Javasoltam tehát, hogy mivel nagyon fontos lenne, hogy erre a helyre egy olyan ember kerüljön, aki mindnyájunk számára elfogadható, ezúttal ne a többségi, hanem a konszenzusos szavazást alkalmazzuk. Nagyon röviden azt is elmondtam, miben áll ez, és miért jobb ez nekünk most, mint a többségi szavazás. Ezt a javaslatomat (talán a kerekasztalon szerzett tapasztalatok hatásának és jó hírének is köszönhetően) az SZKT elfogadta, bevallom, nem kis meglepetésemre, de annál nagyobb öröömre.

Ahogy ez a döntés megszületett, csodálatos dolgok történtek, úgyszólván maguktól és szinte azonnal. (Még engem is megleptek, pedig én úgy elméletileg tudtam, mire számíthatok. De működni még sohasem láttam addig.) Hirtelen csakugyan átalakult a kampány formája. Senki sem akart senkit bántani, ehelyett mindenki az általa támogatott személy előnyös tulajdonságait próbálta kiemelni nyugodt, normális hangnemben. Üdítő volt látni, ahogy ezek az amúgy külön-külön kivétel nélkül jóra való, komoly emberek, akik viszont máskor abban a rossz rendszerben együtt igencsak gyalázatosan tudtak olykor viselkedni, most milyen elegánsan kampányoltak, illetve milyen nyugodtan hallgatták meg még azokat is, akik olyan személyt dicsértek éppen, akit pedig szerintük talán nem kellett volna.

Aztán megtörtént a szavazás, és Dézsi Zoltán lett az SZKT elnöke. Ez az eredmény sok embert meglepett, mert erre nem számítottak, de nem váltott ki aggodalmat, hogy most akkor mi lesz. És mint később kiderült, nem is lett volna, miért: Dézsi Zoltán semmivel sem volt alkalmatlanabb erre a funkcióra, mint akármelyik másik jelölt. A szavazás után pedig nem volt az a kínosan rossz hangulat, ami máskor szokott lenni, mert itt nem voltak sem győztesek, sem vesztesek, pontosabban mindnyájan együtt voltunk győztesek, még ha nem mindenki ugyanolyan mértékben is: Dézsi Zoltánt mindenki elfogadta, mert mindenki

számára nyilvánvaló volt, hogy őt nem az egyik tábor választotta meg, nem is a másik tábor, hanem mi mindnyájan, együtt. És ez hosszú távon is megmaradt. Mialatt ő volt az SZKT elnöke, sok minden történt az RMDSZ-ben. Azt hiszem, nem volt olyan kiemelt funkciójú személy, aki ez idő alatt ne lett volna időnként heves támadásoknak kitéve. Dézsi Zoltán volt a kivétel: amennyire én visszaemlékszem, őt senki sem akarta bántani. (Hogy így volt-e, vagy nem, azt persze ő tudja jobban, én csak azt mondhatom, amit egy idő után már csak kívülről láthattam.) SZKT-elnöki munkáját is jól el tudta látni, mert nem volt az, ami egy többségi szavazással megválasztott elnök esetében óhatatlanul lett volna, hogy tudniillik az „ellenzéke” lépten-nyomon ügyrendi akadékoskodással próbálta volna megnehezíteni a dolgát.

Ez tehát egy nagyon jó tapasztalat volt. Sajnos veszni hagytuk ezt is, mint annyi mindent: az emberek nem tudták automatikusan más helyzetekre is átvinni. Tudomásom szerint ez volt az egyetlen eset, mikor az RMDSZ-ben – legalábbis országos szinten – konszenzusos szavazással választottak meg valakit. Hiába volt igazi sikertörténet (félreértés ne essék: nem az enyém, hanem az RMDSZ-é), nem lett folytatása.

Miután ez az írás megjelent, az országból több helyről is kaptam olyan visszajelzéseket, hogy bizonyos helyzetekben kipróbálták a konszenzusos döntéshozást. Volt, ahonnan jó tapasztalatokról számoltak be, volt, ahol végül is többségi szavazással döntöttek, mert sehogy sem akart kialakulni a konszenzus. (Ez a probléma természetén is múlhatott.) Nem csodálkoztam ezen sem, hiszen ez csakugyan akkor megy simán, ha az embernek volt már alkalmja gyakorolni valahol. Mégis azt mondom, érdemes vele kísérletezni, hiszen az ilyesmit csinálva tanulja az ember, a végeredmény pedig kárpótolja a rá fordított fáradságot.

Hanem a platformok olyan egyeztetéséből, amelyet itt javasoltam, máig sem lett semmi. Már csak azért sem lehetett, mivel tulajdonképpen nincs mit egyeztetni: az annak rendje-módja szerint kidolgozott platformok ugyanis tudomásom szerint azóta sem készültek el hiánytalanul. Az egészben csak az a különös, hogy ez év tavaszán viszont megtartották úgymond a belső választásokat! Márpedig én úgy képzeltem volna, hogy ez a platform-egyeztetés, illetve ezáltal a platformok világos egyediesítése alapfeltétele lett volna a belső választásoknak, hogy az emberek világosan láthassák, mire szavaznak. Így aztán szavazni szavaztak, ha nem is sokan, de nemigen volt mire, csak kire.